

# VILÁG- TÖRTÉNET

9. (41.) évfolyam 2019. 3.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT  
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **BARANYI TAMÁS PÉTER**  
AZ ENYHÜLÉS MEGHATÁROZÁSA A HIDEGHÁBORÚ  
HISTORIOGRÁFIÁJÁBAN
- **HÁDA BÉLA**  
EGYENSÚLYOZÁSTÓL A SZOVJETBARÁTSÁGIG
- **SZEGŐ IVÁN MIKLÓS**  
A FINN TÖRTÉNELEM ÖT KIHÍVÁSA ÉS A FINN ELIT ÖT VÁLASZA,  
1945–1990
- **DÉVÉNYI KINGA**  
FORRADALMAK ÉS PUCCSOK AZ ARAB VILÁGBAN  
A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN
- **DUDLÁK TAMÁS**  
A SZARAJEVÓI MERÉNYLET HELYE A TÖRTÉNELEMBEN
- **SZEMLE**  
BÓDAI DALMA, KOÓSZ ISTVÁN, KACZÚR ÁGNES,  
BÍRÓ LÁSZLÓ ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET  
A Magyar Tudományos Akadémia  
Bölcsészettudományi Kutatóközpont  
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők  
Skorka Renáta (főszerkesztő)  
Bíró László, Stefano Bottoni,  
Katona Csaba, Martí Tibor  
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság  
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,  
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,  
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos, Pók Attila, Poór János

9. (41.) évfolyam 2019. 3.

## TARTALOM

Két szuperhatalom között. Kísérletek a mozgástér szélesítésére a hidegháború korszakában (Bíró László)	327
<i>Tanulmányok</i>	
Baranyi Tamás Péter: Az enyhülés meghatározása a hidegháború historiográfiájában	331
Háda Béla: Egyensúlyozástól a szovjetbarátságig. India szuperhatalmakkal szembeni politikájának evolúciója, 1947–1971	357
Szegő Iván Miklós: A finn történelem öt kihívása és a finn elit öt válasza, 1945–1990	389
Dévényi Kinga: Forradalmak és puccsok az arab világban a 20. század második felében. Paradigmatikus elemzés	423
<i>Műhely</i>	
Dudlák Tamás: A szarajevói merénylet helye a történelemben. Az első világháború okainak kontrafaktuális elemzése	467
<i>Szemle</i>	
A családtörténet-kutatás új útjain (Bódai Dalma)	485
Amikor gésának öltöztek a bálokon a lányok. A japán–magyar kapcsolatok történetéhez (Koósz István)	488
Magyarország és az arab világ, 1947–1989 (Kaczúr Ágnes)	491
Eszmélés és közösségépítés. Helyzetjelentések a magyar kisebbségi életről a királyi Jugoszláviában (Bíró László)	493

Jelen számunkat Bíró László szerkesztette

# Egyensúlyozástól a szovjetbarátságig

India szuperhatalmakkal szembeni politikájának evolúciója,  
1947–1971

India 1947. augusztus 15-én, a bipoláris korszak kezdetén nyerte el függetlenségét, és rögtön szembesülnie kellett a második világháború utáni nemzetközi rendszer realitásaival mind külkapcsolatainak fejlesztésénél, mind társadalmi, gazdasági és katonai biztonságának szavatolásánál. Dzsaváharlál Nehru, a szuverén India első miniszterelnöke mérlegelve a kockázatokat nem kívánta részesévé tenni országát a két szuperhatalom ellenségeskedésének, és mindkét féllel jó viszonyra törekedett annak érdekében, hogy biztosítsa rendkívül elmaradott hazája számára azok pénzügyi, technikai és diplomáciai támogatását. Emellett az indiai állam egy harmadik út létezését hirdette a hatalmi tömbökhöz nem csatlakozott államok számára, és arra törekedett, hogy minél inkább távol tartsa a hidegháborús szembenállást saját közvetlen biztonságpolitikai környezetétől, azaz Dél- és Délkelet-Ázsiától, és az Indiai-óceán térségétől. Hamar kudarc árnyékolta be e célkitűzését, amikor Pakisztán 1954-ben az Egyesült Államokkal kötött védelmi egyezményt, majd az 1970-es évek elejére India és a Szovjetunió is szerződésbe foglalta kettejük különleges viszonyát.

Jelen tanulmány azokat a fejleményeket veszi számba, amelyek a függetlené válást követő csaknem két és fél évtizedben számottevően formálták az indiai állam hidegháborús stratégiáját, arra ösztönözve, hogy végül mégis vállalja az egyik szuperhatalom szövetségét.

## A hidegháború kibontakozásának hatásai Dél-Ázsiában

A szuverén India számára nem meglepő módon alapvető fontosságú volt nemzetközi beágyazottságának biztosítása, ami egyúttal a hidegháborús folyamatokhoz való viszony tisztázását is igényelte. Nehru kormánya átfogó, globális kitekintéssel rendelkező filozófia értelmében határozta meg India kívánatos szerepét a dekolonizálódó, egyben a bipolaritás rendezőelveitől meghatározott nemzetközi rendszerben. Ez a külpolitikai identitás prioritást élvezett a szemében. Az indiai hosszú távú politikai törekvések másik fontos tájékozódási pontját a társadalom sok vonatkozásban megfigyelhető erős elmaradottsága és modernizációs igényei képezték.

\* A szerző a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóközpontjának tudományos munkatársa (1083 Budapest, Ludovika tér 2., hada.bela@uni-nke.hu).

E két, külső és belső elem nem vált el élesen egymástól az első indiai kormányfő politikai koncepcióiban. Ennek megfelelően a nehruai stratégia központi célkitűzéseit jelentette India gazdasági erejének és fejlődésének megalapozása, valamint a bipoláris korszak kezében a lehető legtágabb külpolitikai mozgástér kialakítása. Utóbbi tekintetben sajátos figyelem hárult az afrikai és ázsiai térség dekolonizálódó vagy dekolonizáció előtt álló területeire, melyek lakossága számára az indiai antiimperialista és antikolonialista eszmék különösen pozitív üzenetet hordoztak. Szólnak érvek amellett, hogy mindezek távlatilag akár egy komolyabb hatalmi tekintélykép kialakításához is hozzájárulhattak volna,<sup>1</sup> ám India kedvezőtlen biztonságpolitikai helyzete és gazdasági fejletlensége miatt ez akkor megvalósíthatatlan volt.

Mindemellett az ország szuverén külpolitikai mozgásterét biztosítani hivatott ideológiai és diplomáciai alapozó munkának jelentős ösztönzést adott az is, hogy az indiai elit soraiban erős bizalmatlanság élt a nemzetközi rendszer vezető hatalmai iránt. Washington és Újdelhi viszonyában a kasmíri kérdés megítélése és az 1947–1949-es indiai–pakisztáni háború során képviselt amerikai álláspont miatt alakult ki az első komoly ellentét.<sup>2</sup> Az USA és az Egyesült Királyság ugyanis tágabb politikai érdekeiknek engedve kerültek az egyértelmű állásfoglalást a kasmíri konfliktusban, és támogatták az 1948. április 12-i ENSZ BT-határozatot, mely létrehozta a világszervezet kasmíri misszióját (United Nations Commission for India and Pakistan – UNCIP). Nehru kormánya viszont elvárta volna Londontól (a gyarmati területfelosztás elvei alapján) és Washingtontól (a demokratikus szolidaritás elvén), hogy India mellé álljanak. Ehelyett azt tapasztalta, hogy a pakisztáni felet támogatják, ami mögött az amerikaiak helyi gazdasági és hatalmi-politikai ambícióit sejtette.<sup>3</sup> A Szovjetunió kezdetben szintén inkább semleges álláspontra helyezkedett a két ázsiai szomszéd területi vitájában, nem akarván rombolni helyi kapcsolatépítésének esélyeit egyik érintett államban sem egy olyan ügy miatt, melyre saját értékelése szerint amúgy is csak nagyon csekély közvetlen befolyása lehetett. Moszkva álláspontja érdemben nem is változott az 1950-es évek első feléig.

India sem kerülhette el, hogy a kibontakozó hidegháborús versengés közepette a szuperhatalmak érdeklődési körébe kerüljön. A két ellentétes érdekeltsgű hatalmi tömb – és szövetségesei – helyi diplomáciai képviselőinek feladatává vált ebben az időszakban a másik indiai törekvéseinek feltérképezése. Erre reflektál például a magyar külképviselő 1952. májusi jegyzőkönyve, mely az amerikai pénzügyi és titkosszolgálati jelenlét fokozódásáról számol be az országban.<sup>4</sup> Az indiai külpolitika a harmadik út, egy sajátos ázsiai kibontakozás lehetőségét propagálja. Noha ezt a dokumentum szerzője „illúzióknak” tekinti, mely „a földrész más államait is magával ragadhatja”, konklúziója szerint e külön utas törekvés végső soron a nyugati érdekeknek kedvez.<sup>5</sup> Mint azt az indiai–kínai határháború előzményei is bizonyítják, a szerző

1 Nayar, 2001. 16.

2 Kux, 1993. 57.

3 Uo. 61.

4 MNL OL, XIX-J-6-1 India, 1952, 1. doboz, 1-72, 24/szig.biz./1952. Jegyzőkönyv az újdelhi követség munkájáról. 1952. május 12.

5 Uo.

nem tévedett az USA titkosszolgálatának indiai jelenlétét illetően, az ország nyugati érdekkörbe kerüléséhez fűződő félelmek azonban eltúlzottak voltak.

A koreai háború során az indiai stratégiai nézőpont sajátos oldaláról mutatta meg magát. Nehru kormánya támogatta a dél-koreai állam önvédelmi törekvéseit, és megszavazta az északiak visszavonulását követelő 82. számú, valamint az agresszióval szembeni nemzetközi katonai fellépést lehetővé tevő 84. számú ENSZ BT-határozatot is.<sup>6</sup> Ugyanakkor a válságot és az ENSZ-beavatkozást is az ázsiai népek önállósági törekvéseinek perspektívájából értékelte. A megosztott Koreai-félsziget ügye ennek során összekapcsolódott a dekolonizálódó Délkelet-Ázsia vagy éppen Tajvan státusza körül kibontakozó feszültségekkel. 1950. október 3-án Csou En-laj kormányfő előre közölte Kavalam Madava Pannikár indiai követtel, hogy amennyiben az amerikai csapatok átléplik a 38. szélességi kört, Kína be fog avatkozni.<sup>7</sup> A pekingi álláspont névleg a válság békés rendezését preferálta, de csak az idegen csapatok távozásának feltételével, amit azonban Washington nem fogadott el. Később Indiának és személyesen Nehrunak jutott még egy sajátos szerep a koreai háború két fő résztvevője közötti kommunikációban, végső soron a közvetlen konfliktus lezárásában. John Foster Dulles amerikai külügyminiszter 1953 májusában közvetve, az indiai miniszterelnökön keresztül üzentte meg a Kínai Népköztársaság kormányának, hogy az 1951 óta szinte egy helyben topogó fegyverszüneti tárgyalások további sikertelenségéért Washington Kínát teszi majd felelőssé, és jobb belátásra bírása érdekében nemcsak a kínai célpontok bombázására szánta rá magát, de a taktikai atomfegyverek bevetésétől sem zárkózik el.<sup>8</sup> A Pekinggel barátságra törekvő, az atomfegyverektől pedig irtózó indiai kormányfő reakciójával kapcsolatban az amerikai félnek aligha kellett csalatkozni. Mint ismert, 1953. július 27-én megkötötték a panmindzsoni fegyverszüneti egyezményt, mely befagyasztotta a konfliktust.

Nehru nagy hangsúlyt fektetett a szemben álló hatalmak közötti egyensúlyozásra és együttműködési készségének kimutatására – de csak egy határig. Rendkívül komolyan vette ugyanis, hogy egyik tömbhöz sem kívánja hozzákapcsolni országát. Kifejeződött ez abban is, ahogy kormányzata kerülni igyekezett a hidegháborús felek által egymással szemben alkalmazott ideológiai töltetű terminusokat. Megtiltotta például az indiai diplomátáknak, hogy jelentéseikben használják a „vasfüggöny” kifejezést.<sup>9</sup> Távolságtartása bizalmatlanságot is szült vele szemben, amire csak egy – a magyar diplomáciai üzenetváltásban megjelenő – példa a sok közül, hogy a koreai kérdésben a szovjet diplomácia a Moszkva és Peking közötti egység megbontásának szándékával vádolta meg Indiát.<sup>10</sup> Érdemes persze megjegyezni, hogy a gyanakvást az indiai kommunisták is tudatosan táplálták kelet-európai elv-

6 Lásd: United Nations Security Council. Resolutions adopted by the Security Council in 1950. <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1950> (letöltés: 2019. május 12.).

7 Zhou Enlaj Talk with Indian Ambassador K. M. Pannikar, Oct. 8, 1950. In: Goncharov–Lewis–Litai, 1993. 276–278.

8 Magyarics, 2000. 305.

9 MNL OL, XIX–J–6, India, 1. doboz, 002029/1./1953. Ramaswamy indiai kereskedelmi attasé budapesti látogatása. 1953. október 23.

10 MNL OL, XIX–J–6, India, 1. doboz, 1/szig.biz./1953. Nehru álláspontja az indiai javaslat kérdésében.

barátaikban. Nehru végül 1955 júniusában Moszkvába látogatott, a világháború után elsőként a nem kommunista kormányok vezetői közül. Viszonzásképpen még az év decemberében Nyikita Szergejevics Hruscsovot is köszönthették Delhiben, jelezve a két ország együttműködési készségét.<sup>11</sup> Hruscsov itt megadta vendéglátónak, amit reméltek tőle: kijelentette, hogy Kasmír „egyike az Indiai Köztársaság [szövetségi] államainak”,<sup>12</sup> tehát nyíltan állást foglalt India területi igénye mellett. Nem egészen két év múlva, 1957 februárjában pedig vétót emelt az ENSZ BT Kasmírról szóló határozattervezete ellen, melyet India is ellenezett.<sup>13</sup> Washingtonban később ezektől az évektől számították azt a folyamatot, mely a Szovjetunió tette Újdelhi nemzetközi törekvéseinek legerősebb támogatójává.<sup>14</sup>

Mindez azonban a szuperhatalmi szembenállás helyi következményeinek elensúlyozásaként is értékelhető. Az 1950-es évek folyamán ugyanis az indiai kormányzati elitet erősen ingerelte a pakisztáni-amerikai katonai együttműködés fejlődése, különösen Washington haditechnikai támogatása, melyben Pakisztán India elleni fegyverkezésének támaszát látták.<sup>15</sup> A katonai segélyek ügye így érthetően kiemelt témává vált Újdelhiben. Dwight D. Eisenhower kormánya 1954. február 25-én indította útjára a Pakisztánnak szánt katonai segélyezési programot.<sup>16</sup> Három nappal később a *Hindustan Times* indiai napilap már mintegy 500 millió dollár értékűre becsülte a Pakisztánnak juttatott amerikai katonai segély összértékét. Ugyanakkor az indiaiak is folytattak tárgyalásokat amerikai katonai járművek (szállító repülőgépek, harckocsik) beszerzéséről, ezek azonban jóval csekélyebb tételeknek számítottak. Nehru az egyensúlyozó politika szellemében ugyanakkor a feszültség ellenére sem kívánt szakítást az USA-val.<sup>17</sup> Sőt, szeptember 21-én mintegy 244 millió dollár értékű, Indiának nyújtandó amerikai támogatásról is megállapodás született.<sup>18</sup>

Újdelhi szemszögéből ugyanakkor a Pakisztán megerősítését eredményező amerikai program a kasmíri kérdés rendezése ellen ható tényező volt, felvetve annak gondolatát, hogy az amerikai fél valójában nem is érdekelt abban.<sup>19</sup> Figyelembe véve a kasmíri terület és maga Pakisztán sajátos stratégiai értékét a hidegháborús környezetben, a tekintetben aligha tévedtek, hogy az Egyesült Államoknak inkább érdekében állt egy neki elkötelezett Pakisztán ellenőrzése a tartomány felett, mint egy semlegességét hangoztató és a Szovjetunió felé is rendszeresen gesztusokat tevő Indiáé. Ez arra ösztönözte Újdelhit, hogy a kasmíri kérdésben fenntartsa

11 Lennon, 1980. 54.

12 Milks, Harold K.: Reds Claim Town Is Exploited, Stir Old India-Pakistan Trouble. In: *Ironwood Daily Globe*, December 12, 1955. 1.

13 Soherwordi, 2010. 25.

14 Old India Mood, New Ideas Await Gorbachev Visit. In: *Los Angeles Times*, November 23, 1986.

15 Az Egyesült Államok katonai segélye Pakisztánnak. MNL OL, XIX-J-6-a, India, 4. doboz, 51/szig.biz./1954. 1954. március 27.

16 McMahan, 1988. 812-840.

17 MNL OL, XIX-J-6-a, India, 4. doboz, 51/szig.biz./1954. Az Egyesült Államok katonai segélye Pakisztánnak. 1954. március 27.

18 MNL OL, XIX-J-6-a, India, 4. doboz, 317/1955. 1955. december 24.

19 Lásd Menon indiai követ Budapesten tett nyilatkozatát. MNL OL, XIX-J-6-a, India, 4. doboz, 008391/sz.t./II. 1955. augusztus 25.

álláspontját, és akár az ENSZ előtt is kész legyen támadni a pakisztáni Kasmír-politikát, idekapcsolva az Egyesült Államokkal megkötött paktum ügyét is.<sup>20</sup> 1954. május 19-én ugyanis Pakisztán és az USA megkötötte a két ország kölcsönös védelmi támogatási egyezményét, melynek keretében Washington katonai felszerelést és kiképzési támogatást ígért a dél-ázsiai államnak.<sup>21</sup> Ezzel a muszlim ország az amerikai szuperhatalom szövetségi rendszerének része lett, így elvárták tőle Washington közel-keleti és dél-ázsiai hidegháborús politikájának támogatását.<sup>22</sup>

Pakisztán még abban az évben részt vett a Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete (Southeast Asia Treaty Organization, SEATO), 1955-ben pedig a Központi Szerződés Szervezete (Central Treaty Organization, CENTO) megalakításában, és az egyedüli ázsiai ország volt, mely mindkét szervezetben képviseltette magát. Ezzel látszólag az USA erre az időszakra jellemző militarizált külpolitikájának egyik legerősebb támasza lett a kontinensen.<sup>23</sup> Washingtonban 1947 után eleinte szerény érdeklődést mutattak Dél-Ázsia iránt, a térség másodlagos szerepet játszott stratégiai kalkulációikban. A régió szovjet érdekszférába kerülésének veszélyét a kínai kommunisták 1949. évi győzelme és a népköztársaság kikiáltása hozta látható közelebbre a számukra, és e tekintetben a gyengébbnek tűnő Pakisztánt nagyobb veszélyben érezték.<sup>24</sup> Nehru 1949 októberében lezajlott washingtoni tárgyalásainak tapasztalatai azt sugallták, hogy az indiai kormány nem kíván állást foglalni egyik hidegháborús fél mellett sem, önálló kül- és biztonságpolitikai irányvonalát hitelesnek érzi, és a nagyhatalmi kolonizáció valamilyen formában való visszatértétől jobban tart, mint bármiféle kommunista térnyeréstől.<sup>25</sup> India washingtoni megítélésének nyilván az sem használt, hogy az amerikai külügy már a függetlenség küszöbétől erős szovjet befolyást feltételezett az indiai politikai elit soraiban.<sup>26</sup> Liaquat Ali Khan miniszterelnök 1950. május 18-i hasonló látogatása során Pakisztán ezzel szemben sokkal együttműködőbbnek mutatkozott. Fontos ugyanakkor, hogy az amerikai külpolitika elsősorban a Közel-Kelet stratégiai „lezárásként” tekintett az országra, tehát nyugat-ázsiai érdekeinek támaszát remélte benne.<sup>27</sup> Robert J. McMahon amerikai történész ezzel kapcsolatban ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy az amerikai stratégiai tervezésnek nem voltak világos elképzelései arról, pontosan miként is járulhatna hozzá Pakisztán a Közel-Kelet stabilitásához, így aligha meglepő a kiforratlan elmélet szerény sikere.<sup>28</sup> Katonai asszisztenciájával az USA tehát eredetileg nem Pakisztán India-ellenes ambícióit kívánta támogatni. Ez persze mai szemmel, de a korban rendelkezésre álló történelmi példák alapján is kissé naiv hozzáállás volt. Némi információs munkával könnyen tiszt-

20 MNL OL, XIX-J-6-a, India, 4. doboz, 306/1955. 1955. december 2.

21 Hagerty, 1986. 218.

22 Uo. 218.

23 Ezt a pakisztáni politikai elit is hasonlóan látta. Lásd Mohammed Ayub Khan publicisztikáját a *Foreign Affairs* 1964. januári számában. Ayub Khan, 1964.

24 Hagerty, 1986. 228.

25 Burke-Ziring, 1973. 119–122.

26 Kux, 1993. 51–52.

27 Hagerty, 1986. 242.

28 McMahon, 1988. 815.

tázní lehetett volna, hogy a pakisztáni stratégiai gondolkodás és biztonsági koncepciók az USA elképzeléseihez képest számottevően eltérő magatartáshoz vezetnek, és Washington támogatásának birtokában is a keleti irányú erőkoncentráció fokozását eredményezik. Az amerikai haditechnika pakisztáni megjelenése indiai szemmel tehát óhatatlanul fenyegetésnek tűnt. Henry Kissinger memoárjában utólag maga is elismerte, hogy az Egyesült Államok – amely a kommunizmus térnyerése elleni katonai szövetségest kereste Pakisztánban – alaposan félreértette az ország biztonságpolitikai beállítottságát, és nem ismerte fel, hogy az nem a kommunizmusban vagy a Szovjetunióban látja a valódi kihívást, hanem Indiában.<sup>29</sup>

Pakisztán amerikai elköteleződése és katonai fejlődése komoly stratégiai konzekvenciákhoz vezetett Újdelhiben. Egyrészt a Szovjetunióhoz való relatív közeledést, másrészt a hidegháborús szembenállás közepette az önálló ázsiai út létezésének megerősítését ösztönözte a külpolitikai elitjének részéről. Jelentős megerősítést adott mindez az indiai–kínai együttműködés 1950-es évtized folyamán előtérbe kerülő kurzusának.

## Az indiai–kínai barátság illúziója

India kormányzó elitje kezdettől fogva világosan látta, hogy az ázsiai hatalmi küzdőtéren belül Kína szerepe kiemelkedő jelentőségű, és ez alapjaiban befolyásolja hazája külpolitikai lehetőségeit. Ez aszimmetrikus viszonyt takart: Újdelhi számára ugyanis Peking politikája sokkal fontosabb tájékozódási pont volt, mint fordítva.<sup>30</sup> Nehru még 1949 októberében üdvözölte a kommunista Kína megszületését, országa pedig – Burma után – a második állam volt a világon, mely – még decemberben – hivatalosan is elismerte az új rendszert.<sup>31</sup> Baráti magatartása nem volt meglepő. Nehru egyrészt nem osztotta azt a nyugati dogmát, miszerint a kommunizmus terjedése feltétlen veszélyt jelent a világbékére nézve,<sup>32</sup> másrészt tudta, hogy a kínai „nemzeti” törekvések erőteljesebb képviselője óhatatlanul súrlódásokat eredményezne hazájával. India egyes szocialista megoldások iránti nyitottsága – például vegyes gazdaságának megszervezése – szintén hozzájárult ahhoz, hogy számos demokratikus országnál sokkalta kevésbé lássa rémisztőnek Mao Ce-tung formálódó rendszerét, melynek győzelmét a kínai pártállami kommunikáció éppúgy az ország imperialista befolyás alóli felszabadulásaként ünnepelte, mint India a saját függetlenné válását.<sup>33</sup>

K. M. Pannikár Pekingben szolgáló indiai követ személyes találkozásukat követően igen jó véleményt alakított ki Mao Ce-tungról, nagy reményeket fűzve a kínai–indiai kapcsolatok jövőjéhez.<sup>34</sup> A remélt barátság érdekében Újdelhi határozott

29 Kissinger, 1979. 997–998.

30 Bővebben lásd: Malone, 2011. 129–140.

31 Jain, 2004. 254.; Abitbol, 2009. 75.

32 Jain, 2004. 254.

33 Abitbol, 2009. 75.

34 Pannikar, 1955. 80.



diplomáciai gesztusokra is késznek mutatkozott. Nem járult hozzá például, hogy a koreai háborúba való bekapcsolódása miatt agresszornak bélyegezzék Kínát az ENSZ Biztonsági Tanácsában.<sup>35</sup> Érzékelhető volt ugyanakkor, hogy a Kínával folytatott szomszédsági politikát már a függetlenség kikiáltásakor komoly, még a gyarmati korszakból örökölt lappangó feszültségek terhelték, melyek aktivizálódását az addig de facto független államként létező Tibet 1950 októberében lezajlott kínai megszállása hozta el. A – kínai nézet szerinti – szuverenitás „helyreállítása” az ország felett kellemetlenül érintette az indiai kormányt. Nehru nem reagálhatott egyebet a történetekre, mint hogy kifejezte reményét, miszerint a tibeti–kínai vitákat békés úton megoldják.<sup>36</sup> Aggodalmát nemcsak a tibeti és indiai társadalmak közötti évezredes kulturális, gazdasági és érzelmi kötelékek motiválták, hanem a saját határok stabilitásához kötődő biztonsági szempontok is. Az indiai–tibeti határok megállapítása ugyanis még a britek irányításával történt meg, főként a lhászai udvarral konzultálva. Ennek során északnyugaton a kasmíri Ladakh térségében hallgatólagos megállapodás útján, míg északkeleten, a Brahmaputra völgyét északról határoló hegyvidéken az 1913–1914. évi szimlai tárgyalások eredményeképpen a Sir Henry McMahon brit főtárgyalóról McMahon-vonalnak elnevezett határszakasz kijelölésével jöttek létre a dekolonizációval megörökölt határok.<sup>37</sup>

Tibet azonban de jure a szimlai tárgyalások idején is Kínához tartozott, így a határmegállapodásokat Pekingben is el kellett volna ismerni. Erre azonban a kínai állam nem volt hajlandó, bár Szimlában az ő képviselőjük is jelen volt – igaz, a dokumentumok aláírását már akkor megtagadta, diplomáciai kompromisszumként mindössze monogramjával látta el azokat a szöveg lezárása érdekében.<sup>38</sup> A megállapodástól kezdve a brit fővárosban a McMahon-vonalat indiai–kínai határként fogták fel. Ezt lényegében az indiai politikai elit is magáévá tette, és a függetlenné válást követően az északkeleti határok vonalát a maga szemszögéből vitathatatlannak tekintette. Hasonlóan az egykor gyarmatként létező fiatal államok jelentős részéhez, India számára is igencsak észszerűnek tűnt ugyanis a status quo párti felfogás, mert az örökölt határok bármilyen okból történő megkérdőjelezése végeláthatatlan és saját erőforrásaival végső soron kezelhetetlen konfliktusokhoz vezethetett volna.

A lélektani helyzetre jellemző, hogy Tibet megszállása nyomán az indiai kormánypárton belül is megfogalmazódtak olyan vélemények, hogy a Himalája nem szolgálhat többé „India védőpajzsaként”, és Kína fenyegetést jelent, mellyel szemben erőt kell mutatni.<sup>39</sup> Vallabhbai Patel belügyminiszter-kormányfőhelyettes 1950. november 7-én kelt levelében hívta fel Nehru figyelmét, hogy a kínai kommunizmus nem ellentétes az irredentizmussal.<sup>40</sup> Nézete szerint „...a kommunizmus

35 Malone, 2011. 131.

36 Guha, 2008. 168.

37 *India–China Border Dispute*. [http://www.globalsecurity.org/military/world/war/india-china\\_conflicts.htm](http://www.globalsecurity.org/military/world/war/india-china_conflicts.htm) (letöltés: 2019. január 22.).

38 Kissinger, 2014. 204.

39 Guha, 2008. 170–171.

40 *Sardar Vallabhbai Patel's letter to Jawaharlal Nehru on 7 November 1950*. <http://www.friendsoftibet.org/main/sardar.html> (letöltés: 2019. május 23.).

*nem pajzs az imperializmus ellen, és a kommunisták annyira jó vagy rossz imperialisták, mint a többi”, valamint „Kína irredentizmusa és kommunista imperializmusa különbözik a nyugati hatalmak expanzionizmusától és imperializmusától. Előbbinek ideológiai köntöse van, amely tízszer veszélyesebbé teszi.”*<sup>41</sup> Napjainkra a kínai történelemfelfogás – miszerint a kommunista hatalomátvétel és a népköztársaság 1949. évi kikiáltása egy nemzeti dilemmára adott válasz volt, és a Középső Birodalom újbóli felemelkedésének korszakát nyitotta meg – a másik fél oldaláról igazolja, hogy Patel alapvetően helyesen értékelte az északi szomszéd elvi beállítottságát. A szocialista berendezkedés nem érvénytelenítette a nacionalista törekvéseket, még kevésbé a birodalmi örökséget, mindössze új ideológiai hívószavakat kölcsönzött.

A kínai kormány saját álláspontját a Tibet által kötött megállapodások törvénytelenségével (merthogy az nem volt szuverén állam) és az idegen imperialista nyomás elutasításával magyarázta.<sup>42</sup> A McMahan-vonal a nyugati imperializmus egyik szimbóluma volt a kínaiak szemében, és mint ilyen éles ideológiai támadások kereszttüzeiben állt. Mindezzel azonban szinte a teljes, 2000 mérföld hosszúságú indiai–kínai határtérség státuszát kétségbe vonták.<sup>43</sup> Peking elvi álláspontja nemcsak a McMahan-vonalra vonatkozott, hanem minden egyezményre, melyet valaha a kínai–indiai határ vonatkozásában kötöttek, tehát az 1842. évi kasmíri–tibeti határmegállapodásra és az 1890. évi angol–kínai konvencióra is.<sup>44</sup> Emellett 1950-től a kínai haderő közvetlenül is megjelent a határtérségben, és Tibet ellenőrzésének ürügyén garnizonokat és ellenőrző pontokat épített ki ott. Nehru mindezek dacára sem osztotta a kínaiak feltétlen ellenséges szándékával kapcsolatos nézeteket, és a viták megállapodásos rendezését szorgalmazta. Így jött létre az 1954. április 29-én kelt kínai–indiai Tibet-egyezmény, mely a legfontosabb elvi kérdést rendezte: India hivatalosan elismerte, hogy Tibet a Kínai Népköztársaság részét képezi. A dokumentum következetesen „Kína Tibet régiójaként” emlegeti a térséget. További érdekessége, hogy ennek preambulumban jelent meg először a békés egymás mellett élés öt alapelve (széles körben ismertté vált terminussal: Pancsa Sila), mely hamarosan a két ázsiai óriás viszonyának alapjává vált.<sup>45</sup>

## Pancsa Sila

Az indiai népeknek saját politikai múltjukhoz kötődő emlékezete általánosságban máig alapvető fenyegetésként tartja számon a külső, azaz a szubkontinens területén kívülről érkező hatalmi tényezők beavatkozásának lehetőségét. E fenyegetésképp múltbéli forrásai igen széles körűek, minthogy valóban számtalan alkalommal kísérelték meg – főként közel-keleti és közép-ázsiai eredetű – idegen hódítók befo-

41 Uo.

42 Jain, 2004. 255.

43 India: End of Panch Shila. In: *Time*, December 15, 1961.

44 Erről lásd: Elleman, 2001. 260.

45 Lásd: *Sino-Indian Trade Agreement over Tibetan Border (1954)*. <http://www.tibetjustice.org/materials/china/china4.html> (letöltés: 2019. február 10.).

lyásuk alá vonni a szubkontinens egy részét vagy egészét. Ezek sorában az európai kolonizáció csak az utolsó epizód volt. A független India első kormánya sem vonhatta ki magát e beállítódás hatása alól, már csak azért sem, mert a szakadár törekvések esetleges külső támogatásával a megosztás egy olyan eszközzel kellett számolni, melyet már a britek is előszeretettel alkalmaztak a helyi társadalmi erők szétzilálása és hatalmuk fenntartása érdekében. A nehru külpolitika célkitűzései között ezért – főként Kínával szemben – központi helyet foglalt el a békés egymás mellett élés kereteinek meghatározása és elfogadtatása.

Jóllehet a békés egymás mellett élés öt alapelve<sup>46</sup> sem modern értelemben vett doktrína nem volt, sem stratégiának nem nevezhető, az adott korban India kül- és biztonságpolitikájának alaptényezőjévé vált. A Pancsa Siláról szóló indiai–kínai közös nyilatkozatot végül 1954. június 28-án, Nehru és Csou En-laj miniszterelnökök újdélhi találkozásának eredményeképpen adták ki. Több, a témával foglalkozó szerző ettől az időszaktól datálja a később háborúhoz vezető feszültségek jelentkezését is.<sup>47</sup> A biztató fejlemények dacára ugyanis a kölcsönös „határsértések” India és Kína között már 1954 júniusától megkezdődtek.<sup>48</sup> Noha az öt alapelv bevezetése elsődlegesen a feszültségek enyhítését és a kölcsönös bizalom megerősítését szolgálta, e funkcióját csak korlátozottan tölthette be. Komoly szerepet játszott létrejöttében az is, hogy Nehru alapvetően optimistán tekintett a posztkoloniális népek egymás mellett élésének és együttműködésének perspektíváira.<sup>49</sup> Hitte, hogy India és Kína kooperációja megteremti a kontinens felemelkedésének történelmi esélyeit, mellyel végképp maguk mögött hagyhatják a nyugati befolyást. Napjainkban már világos, hogy az indiai kormány erősen alábecsülte az ázsiai népek között feszülő történelmi ellentéteket, illetve a modern geostratégiai rivalizálást.<sup>50</sup>

Mindenesetre e kooperatív szellemben jött létre az 1954-es találkozó, és látszólag baráti légkör uralta az 1955. április 18–24-én Bandungban lezajlott afro-ázsiai értekezletet is, ahol Csou En-laj kínai miniszterelnök még a közvetítő szerepet is vállalta az indiai és a pakisztáni fél között a záródokumentum elfogadása érdekében.<sup>51</sup> Mindent egybevetve, az 1950–1959 közötti periódusban, az úgynevezett *Bhai Bhai korszakban*<sup>52</sup> az indiai–kínai kapcsolatokat a nyílt színen a szívéllyesség atmoszférája határozta meg. Ez utóbbit az indiai kormány nagy külpolitika sikernek

46 A békés egymás mellett élés öt alapelve a következő tételeket foglalta magában: 1. egymás területi épségének és szuverenitásának kölcsönös tiszteletben tartása, 2. a fegyveres agresszió tilalma, azaz a kölcsönös meg nem támadás elve, 3. az egymás belügyeibe való be nem avatkozás, 4. a kapcsolatokban való egyenlőség és a kölcsönös előnyök biztosításának elve, 5. békés egymás mellett élés a mindennapokban. Halmosy, 1985. 223–225.

47 Például Brecher, 1979. 612.

48 Uo.

49 Abitbol, 2009. 84.

50 Radchenko, 2014.

51 Más vélemények szerint a kínai–indiai rivalizálás kezdetei a nemzetközi küzdőtéren szintén ehhez az eseményhez köthetők. Gupta, 2004. 15.

52 A *Hindi Chini Bhai Bhai* (India és Kína testvérek) korszakban elterjedt, Indiában széles körben propagált jelmondat alapján.

tekintette, és ennek megfelelően interpretálta a közvélemény számára is.<sup>53</sup> A felszín alatt feszülő ellentétekre pedig csak keveseknek volt rálátása.

## Növekvő feszültségek

Nehru kormánya még afelett is hajlandó volt szemet hunyni, hogy a megszállt nyugat-himalájai területek utánpótlását Kína nagyrészt elvben indiai területen keresztül, a Ladakh részét képező Akszaj Csin régió engedély nélküli igénybevételével oldotta meg. Jóllehet az indiai stratégiai gondolkodás – részben megörökölve a Brit Birodalom felfogását – inkább ütközőzónaként tekintett a dalai láma birodalmára, és a dél-ázsiai ország szemszögéből nézve e státusz a továbbiakban is kívánatosnak tűnt.<sup>54</sup>

Ezekben az években már megmutatkoztak az el nem kötelezett politika korlátai is, legalábbis ami az indiai érdekek érvényesülésének feltételeit illeti. Mint érintettük, 1954 májusában az ellenséges országnak tekintett Pakisztán aláírta a kölcsönös védelmi egyezményt az Egyesült Államokkal, és igen gyorsan csatlakozott az amerikai bekerítési politika szellemében létrejött SEATO-hoz és a Bagdadi Paktumhoz is.<sup>55</sup> A SEATO megalakulása India szemében a hidegháborús szembenállás délkelet-ázsiai térnyerésének eszköze, az ország szélesebb körű béketörekvéseit erősen akadályozó tényező volt, és egyértelmű elutasításra lett.<sup>56</sup> Egyre világosabbá vált, hogy a dekolonizációval párhuzamosan a hidegháború logikája benyomul a térségbe is, ellehetetlenítve azt az indiai törekvést, hogy távol tartsa a szuperhatalmak konfliktusait Dél- és Délkelet-Ázsiától. Pakisztán nyílt katonai szövetségvállalása Washingtonnal a regionális erőviszonyok megváltozásának kockázatát vetette fel, és távlatilag fokozatosan nyitottabbá tette Újdelhit a Szovjetunió irányába. E széles körben ismert orientáció mellett Kínában ugyanakkor azt is gyanították, hogy India az USA-val is hajlandó bizonyos korlátozott együttműködésre. Utóbbi különösen a CIA-nak azon fedett tibeti műveletei kapcsán nyilvánult meg, melyek a helyi kínai hatalom aláásását célozták.<sup>57</sup> Ez utóbbi szervezésében az amerikai titkosszolgálat Csang Kaj-sek tajvani kormányzatának ügynökeivel is együttműködött, különösen irritálva Pekinget.<sup>58</sup>

Nehru kormányzata ezekben az években még igyekezett egyensúlyozni a két szuperhatalom között, abból indulva ki, hogy India megőrizheti mindkettő jóindulatát, ami különböző jellegű támogatásokban is tetten érhető. Ennek szellemében az amerikai–indiai kapcsolatok sem váltak automatikusan ellenségessé a pakisztáni szövetség nyomán, és Újdelhi kapott is némi segítséget Washingtontól és Londontól is a háború heteiben.<sup>59</sup> John Fitzgerald Kennedy még 1959-ben szenátorként,

53 Balogh, 2006. 233.

54 Garver, 2002. 6–7.

55 Erről: Kux, 2001. 54–67.

56 Tóthné Nagy, 1984. 11.

57 Garver, 2004. 172.

58 Malone, 2011. 133.

59 Ezek összértéke mintegy 120 millió dollárt tett ki. Jain, 2004. 255.

majd elnökként is India<sup>60</sup> mellett foglalt elvi álláspontot a két ázsiai állam viszonyának elmérgesedését elemezve. Újdelhi tehát minden jel szerint elnőzte, hogy az amerikai titkosszolgálat indiai területen is folytassa Kína-ellenes tevékenységét – legalábbis amíg az nem veszélyezteti a biztonságát. Pekingben ez megerősítette azt a soha el nem múló gyanút, hogy a dél-ázsiai ország kormánya eddig csak taktikázott, és valójában nem kíván belenyugodni a területi status quóba, s helyett egy független Tibetben érdekelt.

Az indiai–kínai határvidék biztonsági helyzetének látványos romlása az évtized végétől datálható. 1956-ban a Kínai Népköztársaság Akszaj Csinen keresztül megkezdte egy állandó ellátási útvonal építését, mely a kínai Hszincsiang-Ujgur tartományt Tibettel köti össze. Ezzel kétségtelenné vált, hogy a korábbi alkalmi jellegű és India által jórészt elnézett „határsértéseket” tartós, a rendszer részét képező gyakorlattá kívánja fejleszteni. Újdelhiben 1957-ben szereztek tudomást az építkezésről, mely az év októberére le is zárult. Kínában e fejlesztést hivatalosan a hagyományos, térségek közötti kereskedelmi utak helyreállításával indokolták, bár az útvonal leginkább a Tibetben állomásozó kínai haderő ellátását szolgálta. Biztonságos használata maga után vonta a kínai katonai aktivitás erősödését, lelepleződése pedig intenzívebb járőrtevékenységet eredményezett.<sup>61</sup> A dél-ázsiai ország titkosszolgálatára 1960-tól észlelte a kínai aktivitást Ladakh területén.<sup>62</sup> Mikor Nehru ezzel szembesítette Csout, a kínai miniszterelnök tagadta, hogy bármit is tudna a történetekről, miközben kormánya hagyományosan agresszíven reagált minden Tibet sorsát firtató felvetésre.

A tibeti felkelés 1959. március 10-i kirobbanása ilyen légkörben érte a két hatalmat. Tibet társadalmi forrongására Peking folyamatos katonai erősítésekkel válaszolt,<sup>63</sup> összesen több százezres haderő bevetésével reagálva a felkelésre.<sup>64</sup> Felismervén reménytelen helyzetét, a 23 esztendő XIV. dalai láma és kísérete az éjszaka leple alatt elhagyta a Potala palotát, és március 31-én átlépte a McMahan-vonalat azzal a szándékkal, hogy menedékkérelmet kérjen attól az Indiától, melytől a korábbi években is a tibeti ügy felkarolását remélte. Három héttel később a dalai láma Nehruval is találkozhatott, a kormányfő válasza azonban kiábrándító volt: India nem szállhat harcba Kínával Tibet szabadsága érdekében, és úgy értékeli, hogy a világon senki más sem vállalja majd ilyen áldozatot egy olyan országért, mely legfeljebb csak egy jelentéktelen mellékhadszíntér lehet a hidegháború globális játékterén.<sup>65</sup> India állásfoglalása teljes összhangban állt a stratégiai realitásokkal, a tibeti emigráció számára azonban biztosította a menedéket.

60 Soherwordi, 2010. 27–29.

61 India: End of Panch Shila. In: *Time*, December 15, 1961.

62 Raghavan, 2009. 155.

63 Lal, 2008. 145.

64 A tibeti területeken ekkoriban állomásozó kínai haderő összlétszámát a források többnyire 200–300 ezer fő közé teszik. Érdemes felidézni, hogy a szűkebb értelemben vett Tibet (nagyjából a mai autonóm tartomány) népessége a szóban forgó időszakban kínai források szerint körülbelül 1,18 millió főt tett ki. Freeberne, 1966. 317–318.

65 Guha, 2009. 302.

Tibet szellemi vezetőjének befogadása kínai értelmezés szerint nyilvánvaló beavatkozás volt az ország belügyeibe, tehát az „öt erkölcsi alapelv” megsértése és a tibeti szakadár törekvések támogatása.<sup>66</sup> Jól megvilágítja a probléma lényegét Lukangva vezető tibeti politikus korabeli nyilatkozata is, miszerint „Csak egy törvényes és alkotmányos kormánya van Tibetnek, és az mindig ott van, ahol a dalai láma”.<sup>67</sup> E szerint az értelmezés szerint tehát a legfőbb vallási vezető és köre egy emigráns kormányt alkotna, melynek léte önmagában kérdőjelezi meg a Tibet feletti kínai ellenőrzés törvényességét. Mindez persze beilleszthető volt abba a kínai állami kommunikációba, mely a népköztársaságot ábrázolta a becsapott és megtámadott félnek. A felkeléssel szembeni katonai fellépés kínai részről a fegyveres jelenlét megerősödését eredményezte abban a térségben, mely a pekingi felfogás szerint hazai területnek számított. 1959 augusztusában incidensek sora robbant ki a határ keleti és nyugati szektoraiiban a kínai és az indiai erők között. Újdelhi számára továbbra is elsődleges fontossággal bírt a McMahon-vonal tartása, és az ezzel kapcsolatos álláspont megmerevedését az is elősegítette, hogy a dél-ázsiai állam még szimbolikusan sem akart alárendelt szerepbe kerülni Kínával szemben.<sup>68</sup> Komoly hátránynak bizonyult viszont e helyzetben, hogy az ország katonai szempontból túl gyenge volt egy erőpolitikát preferáló stílusváltáshoz.

Az indiai fegyveres erők általános haditechnikai felszerelése ezekben az években igen korszerűtlen volt, fejlesztésére Kodendera Szubajja Thimajja vezérkari főnök pedig hiába tett javaslatot miniszterének, Vengalil Krisnan Krisna Menonnak. A tárcavezető a belga tervezésű karabélyok indiai rendszeresítésének ötletét például azzal utasította vissza, hogy „nem enged NATO-fegyvereket az országba”.<sup>69</sup> Krisna Menon 1957-től töltötte be ezt a posztot, ellentmondásos személyének megítélése elválaszthatatlanul összeforrt az indiai–kínai határkonfliktus vesztes kimenetelével. Hozzáállása a honvédelem kérdéséhez és megromló viszonya vezérkari főnökével már a háborút megelőzően is kritikákat váltott ki Indiában, és kétségkívül nem segítette elő az ország későbbi önvédelmi erőfeszítéseit. A kínai Népi Felszabadító Hadsereg ugyanis ezekben az években ötször akkora volt, mint India fegyveres ereje,<sup>70</sup> felszerelése pedig viszonylag korszerű szovjet gyártmányú eszközökből állt. Mindez közvetlen eredménye az 1950-es évek kínai haderőszervezésének, mely a koreai háború tapasztalatai nyomán technológiai és szervezeti fejlesztés alapján nyugodott.<sup>71</sup> Az indiai közvéleményben (nem melleleg az ellenzék propagandájától is tüzelve) erős Kína-ellenes tendenciák bontakoztak ki, erodálva a kormány, különösen Krisna Menon védelmi miniszter és Nehru tekintélyét. Utóbbi ráadásul az egész Kína-barát külpolitikai vonalvezetés értelmi szerzője is volt, a határvita kiéleződése tehát különösen kellemetlenül érintette.

66 Gupta, 2004. 14.; Hoffmann, 1990. 64.

67 Dalai Lama Gets Asylum in India: Harried in Flight. In: *The New York Times*, April 4, 1959.

68 Abitbol, 2009. 76–77.

69 Lall, 1981. 119.

70 Erről: Palit, 1991.

71 Elleman, 2001. 255–258.

Mindez persze arra ösztönözte az indiai kormányt, hogy a bizonytalan perspektívák ellenére erőt mutatva próbálja elejét venni a helyzet súlyosbodásának, és ráirányítsa a figyelmet – Kínával összevetve inkább csak mitikus – erejére. Ideális megoldást kínált a dilemmára, hogy egy szerény kockázattal járó, morális szempontból megalapozott, de kellő katonai demonstratív hatással bíró akcióval erősítse meg tekintélyét. Így kerültek célkeresztbe a szubkontinensen fennálló utolsó gyarmati enklávék, a helyi portugál igazgatású területek maradvékai, melyek felszabadítása népszerű nemzeti célnak ígérkezett.

### **„Rajtakapták a prédikátort, amint kijön a bordélyházból”**

Lisszabon az indiai függetlenség kikiáltása után is rendelkezett még néhány kis kiterjedésű gyarmati igazgatás alatt álló területtel, melyet közkeletűen csak Portugál-Indiának neveztek. E három kis nyugati parti enklávé, Goa, Daman (Damão) és Diu tulajdonképpen már csak presztízsgyarmat volt, mely iránt a portugál kormányzati elit továbbra is erős ideológiai és érzelmi kötődést mutatott.<sup>72</sup> Portugália helyi gyarmati pozíciói létezésükkel valós fenyegetést már régen nem jelentettek a független Indiának, alapvetően sértették azonban annak teljes dekolonizációt célzó politikai alapértékeit, valamint átfogó, a nyugati imperializmus legcsekélyebb maradványait is elutasító stratégiát világgépét.

Miután 1954-ben indiai önkéntesek de facto indiai ellenőrzés alá kényszerítettek két Daman környéki területet (Dadra és Nagar Haveli), a portugál hatóságok fokozták a készültséget, India pedig gazdasági blokádot vezetett be Goával szemben.<sup>73</sup> A rá következő évben, mikor Goa került hasonló próbálkozás célkeresztjébe, az indiai tüntetőket fegyvertűz fogadta, mely tizenöt halottat és két sebesültet hagyott maga után.<sup>74</sup> Válaszul az incidensre India megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Lisszabonnal. Nehru azonban ekkor még békés úton kívánta rendezni a két ország nézeteltérését. 1961-re ugyanakkor bizonyossá vált, hogy Portugáliát nem lehet rábírní az önkéntes visszavonulásra, és az indiai állam biztonsági helyzete is lényegesen megváltozott.

Az indiai haderő 1961. december 17–18-án éjjelkor indította meg a Goa felszabadítását célzó műveleteit. Még aznap éjjel bekerítette a goai enklávét fővárosát, Pandzsimet is, a helyi gyarmati erők jelképesnek is alig tekinthető ellenállása mellett.<sup>75</sup> Manuel António Vassalo e Silva főkormányzó harminchat órával az akció megindítása után aláírta a feltétel nélküli fegyverletételről szóló okmányt.<sup>76</sup> Az indiai fellépést főképpen a Lisszabonnal jó kapcsolatokat ápoló nyugati államok, valamint Pakisztán ítélték el. A brit–amerikai–francia–török együttműködésben felvetett, az

72 Pearson, 1990. 159.

73 Prabhakar, 2003. 39.

74 Luard, 1989. 318.

75 Pearson, 1990. 160.

76 Khera, 1974.

indiai csapatokat visszavonulásra felszólító ENSZ BT-határozat azonban a Szovjetunió vétője miatt elmaradt.<sup>77</sup>

Korábban az amerikaiak nyíltan támogatták Lisszabon goai uralmát. Ennek első kifejeződéséeként John Foster Dulles külügyminiszter 1955-ben az enklávéban tett látogatásakor portugálbarát álláspontra helyezkedett, gyarmatosítási vággal vádolva meg Indiát. Nyilatkozata ellen Újdelhi felháborodott jegyzékben tiltakozott. A feszültség nemcsak arra adott alkalmat, hogy megmutatkozzanak az USA és India nézőpontjai között feszülő alapvető különbségek, hanem arra is, hogy Moszkva demonstrálja a gyarmati imperializmus ellen küzdő népek iránti szimpátiáját, és Goát (immár tehát Kasmírral együtt) indiai területként határozta meg.<sup>78</sup> Leonyid Brezsnyev Nehrunak küldött távirata szerint „az indiai kormány határozott intézkedései annak érdekében, hogy megszüntesse a gyarmatosítás előretolt állásait a területén, teljes egészében törvényesek és indokoltak voltak”.<sup>79</sup> Kína hivatalosan elismerte ugyan, hogy Goa az indiai terület része, az akciót viszont úgy interpretálta, mint Nehru „kétségbeesett kísérletét” arra, hogy „helyreállítsa lecsökkent presztízsét az afroázsiai népek körében”.<sup>80</sup>

Goa és a többi kis portugál enklávé annektálása az indiai szubkontinens dekolonizációjának lezárása is volt egyben, aminek erkölcsi megalapozottságát nem lehetett vitatni. Az Egyesült Államok kormányzata 1961-ben nem is aggódott igazán a goai fejlemények miatt, mindössze Nehru békés egymás mellett élést és tárgyalásos megoldásokat hirdető morális álláspontjával tartotta összeegyeztethetetlennek azt.<sup>81</sup> Ahogy John F. Kennedy elnök – az amerikai közvélekedésre vonatkoztatva – fogalmazott a Washingtonban akkreditált indiai nagykövetnek: „*Rajta kapták a prédikátort, amint kijön a bordélyházból.*”<sup>82</sup>

## Vereség a Himalájában

Ilyen előzmények után India és Kína határkonfliktusa 1962 szeptemberében jutott kritikus szakaszába, amikor kínai csapatok lépték át a McMahon-vonalat. Az indiai fegyveres erőket a korábbi években zömmel a pakisztáni és a kasmíri határtérségek ellenőrzése foglalta le, az ország védelmi koncepciói a Himalája hegyláncaira pedig olyan természetes védelmi vonalakként tekintettek, melyek a kor technikai és infrastrukturális feltételei mellett meggátolják a nehéz harcjárművek tömeges átkelését, ezáltal északról nem kell számolni olyan kiterjedt invázióval, amely komoly veszélyt jelenthetne Indiának.<sup>83</sup>

77 Podmore, 2008. 161.

78 Minderről lásd: MNL OL, XIX-J-6-a, India, 4. doboz, 317/1955. 1955. december 24.

79 *International Reactions*, 1962. 18659.

80 Uo.

81 Kux, 1993. 198.

82 Uo.

83 Keay, 2010. 535.



A határháború tanulságai új megvilágításba helyezték ezt a vélekedést. Témánk szem előtt tartásával eltekintünk az események hadtörténeti részleteinek taglalásától, csak a fontosabb összetevőket emeljük ki. Az indiai–kínai határháború műveletei 1962 októbere és novembere között zajlottak le, és végül kiterjedtek a két ország teljes határtérségére, tehát az Északkeleti Határügynökség (a későbbi Arunácsal Pradés) és a ladakhi Akszaj Csin területére is. Nyitányukat az jelentő, hogy India – kifogyván a diplomáciai eszközökből – a katonai válasz lépések mellett döntött. Az indiai kormányzat még 1961 novemberében foglalt állást az úgynevezett *Forward Policy* mellett, mely a közvetlen katonai jelenlét minél nagyobb mértékű kiterjesztését célozta a Himalája vitatott térségeiben. Ebbe illesztve kezdte meg végül 1962. október 9-án a gyengén felszerelt csapatainak felvonulását a határzónába, melyek már másnap harcérintkezésbe léptek a kínai erőkkel.<sup>84</sup> Nehru október 13-án újságírói kérdésre válaszolva világossá tette, hogy elvárja a hadseregtől: „szabadítsa fel a területünket”.<sup>85</sup> Nyilatkozata a háború vállalását sugallta, ami azonban hazája részéről nem volt összeegyeztethető a katonai realitásokkal.

Észlelve az indiai mozgolódást, a lényegesen felkészültebb kínai hadvezetés az ellencsapás mellett határozott, melyet október 20-i kezdettel (körülbelül 30 ezer főnyi erő bevetésével) eredményesen hajtott végre.<sup>86</sup> Október 24-én, az első sikereket követően a kínai erők felfüggesztették az előrenyomulást, és Csou miniszterelnök levélben szólította fel Nehrut a tárgyalások felvételére.<sup>87</sup> Erre azonban vesztes helyzetben az indiai kormányzat nem volt hajlandó. Nem maradhatott el ugyanakkor a tanulságok levonása. Minthogy a történetek rámutattak India nyilvánvaló katonai felkészületlenségére, az elmúlt évek védelempolitikai mulasztásaira, Krisna Menon védelmi miniszter helyzete tarthatatlanná vált. Utóda, Jasvantrao Cshaván hivatalba lépésekor azonban a hadszíntéren már minden eldőlt.

Az októberi kínai támadás India melletti diplomáciai állásfoglalásra ösztönözte az Egyesült Államokat és az Egyesült Királyságot is. A washingtoni külügyminisztérium nyilatkozata szerint az Egyesült Államokat „sokkolta a kínai kommuniztár India elleni erőszakos és agresszív akciója. Együttérzünk Indiával azon törekvésében, hogy megfeleljen e nemzeti integritását ért elvtelen kihívásnak.”<sup>88</sup> Washington leginkább az eredmény döbbsentette meg. Későbbi visszaemlékezések szerint ugyanis az USA-ban sem vártak igazán kiterjedt harcokat, de azt senki sem hitte volna, hogy Kína ilyen könnyedén „feltörli a padlót” az indiai hadsereggel.<sup>89</sup>

Október 28-án Nehru katonai segélyért fordult az Egyesült Államok indiai nagykövetéhez. John Kenneth Galbraith misszióvezető komolyan pártolta az amerikai–indiai együttműködés koncepcióját, és igyekezett a Kennedy-kormányt is erre kapacitálni. Washington végül némi gyalogsági és tüzérségi lőszer, valamint

84 Guha, 2008. 333.

85 Zachariah, 2004. 246.

86 Elleman, 2001. 261–262.

87 Guha, 2008. 333.

88 U.S. Raps ‘China’s Aggressive Action’. In: *Pacific Stars and Stripes*. Japan edition, October 22, 1962. 1.

89 Kux, 1993. 202.

szárazföldi aknák átadásával tudta le a támogatás gyakorlati részét. Mindez összesen nagyjából 800 tonnányi muníció és felszerelés szállítását jelentette.<sup>90</sup> Keveset ahhoz, hogy háborút lehessen nyerni vele, ahhoz viszont éppen eleget, hogy a nyugati szuperhatalom ne kerüljön olyan megvilágításba, mint amely sorsára hagyta a megtámadott dél-ázsiai országot. Nagy-Britannia és az USA együttes katonai támogatása a válság alatt mintegy 70 millió dollár összértéket tett ki.<sup>91</sup> Szerény eredmény volt ez annak tükrében is, hogy Indiában az amerikai fegyverek elfogadása még az el nem kötelezett státusz fenntarthatóságát is sokak szemében kétségessé tette.<sup>92</sup>

A Szovjetunió elvben szintén a békés egymás mellett élés alapelveiből kiindulva ítélte meg a helyzetet, és Indiát támogató gesztusokat tett a tőle egyre inkább távolodó Kínával szemben. Hruscsov ezzel fokozta Mao ellenszenvét, aki a kommunista szolidaritás megtagadásaként interpretálta a szovjet álláspontot.<sup>93</sup> Katonai segítségnyújtásra Moszkva azonban még olyan mértékig sem vállalkozott, mint a két nyugati hatalom, ehelyett inkább óvatos távolságtartás jellemezte politikáját. Ehhez az is hozzátartozott, hogy a karibi feszültség erősödésére készülő szovjet vezetés az indiai–kínai nézeteltérések kapcsán inkább taktikázott, és korábban a pekingieknek is támogatást ígérő gesztusokat tett. Moszkva álláspontját az a megfontolás is erősítette, mely szerint a kínai elvi magatartás az imperialista hatalmakkal kötött szerződések érvénytelenségére vonatkozóan tulajdonképpen veszélyeztetheti a cári időkből örökölt szovjet–kínai határok stabilitását is. Így a történetek a Moszkva–Peking kapcsolatokra nézvést is hordoztak tanulságokat.

Bruce A. Elleman a modern kínai hadviselést elemző monográfiájában ismerteti azon nézetét, miszerint a határkonfliktus vállalásában a mélyülő szovjet–kínai nézeteltérés is szerepet játszott. Peking eszerint a történetekkel jelezni kívánta a szovjet vezetésnek, hogy a szunnyadó határkonfliktusokat (kínai értelmezés szerint a Középső Birodalom történelmi határaihoz fűződő jogait) nem lehet hosszú ideig ignorálni. E gondolatmenet alapján az 1962. évi indiai–kínai határháború az évtized végén lezajlott szovjet–kínai határkonfliktus sajátos előképének is tekinthető. Az Indiával szembeni katonai győzelem egyszersmind diplomáciai szintéren diadal volt a Szovjetunió felett is, melyet az első kínai atombomba 1964. évi felrobbantása tett teljessé.<sup>94</sup>

Itt érdemes röviden reagálnunk Indiának a saját stratégiai környezetéből fakadó illúzióira is, melyek a bipoláris nemzetközi rendszer vezető aktorainak várható pártoló magatartása és Peking emiatti visszarettenése körül alakultak ki. Dél-Ázsia legjelentősebb államának sajátos geostratégiai helyzete valóban érdekeltté tette a szuperhatalmakat viszonylagos stabilitásának megőrzésében, ezt Újdelhiben helyesen látták. Azt azonban komoly tévedés volt feltételezni, hogy emiatt készek lennének tevőlegesen is bekapcsolódni az oldalán egy Kínával szemben ki-

90 *Memorandum*, 1996. 192. doc. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v19/d192> (letöltés: 2019. május 2.).

91 Soherwordi, 2010. 28.

92 Részletek: Brecher, 1979. 614–616.

93 Kissinger, 2014. 209.

94 Erről lásd: Elleman, 2001. 255.

bontakozó fegyveres konfliktusba, megakadályozva vereségét.<sup>95</sup> Diplomáciai reakcióikat tehát nem követte valóban hathatós katonai támogatás, előre vetítve, hogy végül érvényesülni fognak a két ázsiai hatalom közötti – nem éppen Indiának kedvező – erőviszonyok.

A háború második jelentős kínai offenzívája november 16-án kezdődött, és lényegében eldöntötte a küzdelmet Peking javára.<sup>96</sup> Ennek során a kínai erők összezúzták az indiai haderő maradék állásait a határtérségben, felszámolva a szervezett ellenállást. Végül Peking november 21-én, egyoldalúan bejelentett tűzszünete vetett véget az összetűzéseknek, minthogy a térségben nem volt már olyan indiai fegyveres erő, mely ellentmondhatott volna ennek. A fegyvernyugvás másnap lépett életbe. Kína számára a 33 napos háború kifejezett stratégiai célja Tibet biztosítása volt a feltételezett, vagy éppen valós indiai politikai aspirációkkal szemben.<sup>97</sup> A kínaiak az Északkeleti Határügynökségnél visszavonultak az 1959-es határok mögé, míg nyugaton Akszaj Csin körülbelül 40 ezer négyzetkilométeres területét tartós ellenőrzésük alá vonták, hogy továbbra is biztosítsák a himaljai térség megközelítését ebből az irányból. India embervesztése a háború során – a 3100 fogásba esett és 1000 sebesült ember mellett – 3120 fő, míg Kínáé 1400 fő volt.<sup>98</sup>

Bár a Kínai Népköztársaság 1962 őszén hatékonyan demonstrálta elszántságát területi érdekei megővésére, egyszersmind alá is támasztotta a kínai fenyegetéssel kapcsolatos indiai nézeteket, hosszabb távon a markánsabb hatalmi szerepvállalás felé tolvaa dél-ázsiai országot. Utóbbi következménynek témánk szempontjából különös, végső soron az indiai külpolitika egész további jövőjét meghatározó jelentősége van.

### „Bevonulunk Pekingbe?”<sup>99</sup>

A függetlenné válást követő tizenkét esztendőben éves átlagban India honvédelmi költségvetése a GDP 1,8 százalékát sem érte el.<sup>100</sup> A biztonságpolitikai környezethez képest szerény ráfordítással finanszírozott védelmi kapacitások Pakisztánnal szemben ugyan elégségesnek bizonyultak, az 1962-es vereség tanulságai nyomán azonban világossá vált, hogy a kínai fenyegetés elhárításához az országnak lényegesen többre van szüksége. Ennek következtében a védelmi kiadások a határháborút követő huszonöt évben általában a GDP 3 százaléka körül rögzültek.<sup>101</sup>

Nehru 1962 novemberében, a Lók Szabhában, az indiai törvényhozás alsóházában elmondott beszéde már a korábbiaknál határozottabb kiállást demonstrált

95 Guha, 2008. 342–343.

96 Abitbol, 2009. 74.

97 Garver, 2006. 117.

98 Feng–Wortzel, 2003. 188.

99 Nehru költői kérdése, melyet egy beszéde során tett fel 1962. november 8-án a törvényhozás alsóházában. *Development is defence. From speech in Lok Sabha while moving tin: resolution on Chinese aggression*, <https://www.inc.in/en/media/speech/development-is-defence> (letöltés: 2019. március 21.).

100 Srinivas, 2006. 64.

101 Uo.

a védelem finanszírozása mellett, igaz, ezt logikailag összekapcsolta az ország más gazdasági szektorainak (mezőgazdaság, ipari termelés) fejlesztési igényeivel.<sup>102</sup> Különösen érdekes a miniszterelnök egyik rövid kijelentése, miszerint „a modern hadsereg modern fegyverekkel harcol, melyet a saját országában gyártanak”.<sup>103</sup> E mindössze érintőleges, akkor retorikai célzatú megállapítás az önerőre támaszkodás hadiipari komponenseként a későbbi évtizedekben még nagy karriert fut be Indiában. Nehru ezen beszédében hangzik el a fejezet címét adó rövid költői kérdés is: „*Bevonulunk Pekingbe?*” Képtelen felvetésén keresztül a miniszterelnök a további harc kilátástalansága mellett érvelt, és ezt az álláspontját a kedvezőtlen tapasztalatok is alátámasztották.

Mindemellett az ország fokozottabb felkészülését a konfliktus végkimenetelének ismeretében sem lehet pusztán megkésett reakciónak minősíteni. Noha a közvetlen harci cselekmények megszűntek, még 1963-ban is négy kínai hadosztály és 16 különálló ezred, összesen mintegy 120 ezer ember állomásozott az indiai határzóna közvetlen közelében. Kínai részről egy újabb offenzív fellépéshez szükséges erőátcsoportosítás utóbbiak kiegészítésére ráadásul könnyen megoldható lett volna anélkül, hogy az érdemben gyengítette volna az ország más területein fennálló katonai készülségét.<sup>104</sup> Az elvi lehetőség, hogy a vereség rövid időn belül megismétlődhet, bőven elég ösztönzést adott Újdelhi számára egy korábbinál életképesebb védelempolitikára.

Az indiai politika formálójának problémája azonban messze nem csak katonai természetű volt. Újdelhi kezdettől fogva el kívánta kerülni a fegyveres konfrontációt legnagyobb szomszédjával, Kína-politikájának alapja pedig az a vélelem volt, hogy ez minden vitás kérdés dacára is elérhető. Ily módon a háború kirobbanása önmagában kétségbe vonta India addigi koncepcióinak helyességét. Védelmi erőfeszítéseinek siralmas eredménye pedig Nehru tizenöt éves uralmának legnagyobb kudarca volt, mellyel a „Pandit” is nyilvánosan szembenézett, mikor 1963. június 15-én tartott sajtóértekezletén a „hamisság Pekingből fakadó sötét áradatáról” beszélt.<sup>105</sup> Tibet státuszának vonatkozásában Nehru ugyanakkor továbbra is kijózanítóan realista maradt. Egy 1963 januárjában, zárt körben elhangzott felszólalásában lehűtötte azok kedélyeit, akik Tibet majdani felszabadításáról beszéltek, és kijelentette, hogy annak „semmi köze a realitáshoz (...), ha atombombánk lenne, sem tudnánk megtenni”.<sup>106</sup> A miniszterelnök ekkor már az elérendő konkrét célnak a kínai csapatok majdani kiszorítását látta azokról a területekről, melyeket India a magáénak tekintett. Maga a kormányfő azonban már nem játszhatott érdemi szerepet

102 Lásd a 99. jegyzetet.

103 Uo.

104 *Chinese Communist Ground Threat against India*. CIA Memorandum for the United States Intelligence Board. 15 April 1963. 2.

105 Guha, 2008. 343.

106 *From speech at the meeting of the Standing Committee of the National Development Council, New Delhi, January 18, 1963*. Indian National Congress, <http://inc.in/resources/speeches/108-Development-is-Defence> (letöltés: 2017. január 10.).

India nemzetközi pozícióinak megszilárdításában. 1964 januárjában agyvérzést kapott, és május 27-én elhunyt.

Bár Nehru személyét és életművét az ezredforduló Indiájában széles – és objektív szempontok alapján is megalapozott – elismertség övezi, kormányának ambivalens hozzáállása a védelempolitikai kérdésekhez elsődlegesen okolható az ország gyenge katonai ellenálló képességéért az adott időszakban. Mindez több volt egyszerű politikai tévedésnél: olyan hibának bizonyult, melynek következményeit mihamarabb fel kellett számolni, és ez magától értetődően határozza meg a nehru biztonságpolitika történeti megítélését. Figyelmet érdemel ugyanakkor, hogy a „Pandit” kormányzata a második világháború után, a hidegháború viszonyai közepette egy olyan politikát igyekezett érvényre juttatni, mely – legalábbis az esetek túlnyomó részében – meghaladta volna a fegyveres erőszak eszközét. Dzsaváharlál Nehru kétségtől megerősítette a független India politikai struktúrájának alapjait és működésének játékszabályait, öröksége az ország biztonságának szavatolása szempontjából azonban fenntarthatatlannak bizonyult. Az indiai külpolitikát tehát Nehru kongresszus párti utódai miniszterelnöksége idején (főként Indira Gandhi és Radzsív Gandhi esetében) fokozatos stílusváltás jellemezte. Az új irányt Szubrata Mitra a liberális internacionalizmus és a normavezérelt realizmus keverékeként határozta meg.<sup>107</sup> Noha a szkepticizmus a szuperhatalmak által dominált világrenddel szemben és az antiimperialista morális alapállás fennmaradt, a külső szövetségesek keresése nagy ösztönzést kapott a vereség nyomán, jóllehet az el nem kötelezettség stratégiai hagyományával teljesen soha nem szakítottak. Minthogy Pakisztán mellett (mely mögött az USA egyelőre megbecsülhetetlen hozadékkal járó katonai szövetsége is ott állt) immár a Kínai Népköztársaság ellenséges beállítódásával is számolni kellett, a Nehrut követő indiai kormányok számára a regionális hegemonia határozottabb érvényesítése és az ahhoz szükséges eszközrendszer biztosítása elsődleges céllá lépett elő.<sup>108</sup> Témánk szempontjából ez volt a történetek legfontosabb konklúziója.

Az alapító miniszterelnök halálát követően a Kongresszus Párt elitjének militánsabb gondolkodású tagjai részéről korán megfogalmazódtak a kiterjedtebb hatalmi politizáláshoz köthető elképzelések. Apurba Kundu kifejezésével élve, a militáns nehruista szemléletmód kezdett előtérbe kerülni az ország biztonságpolitikájának formálói körében.<sup>109</sup> Hívei India legmagasabb honvédelmi garanciáit azoknak a regionális hatalmi képességeknek a határozottabb kifejezésében és fejlesztésében látták, melyeknek hazájuk adottságai eredetileg is kedveztek.<sup>110</sup> A gyakorlatban ennek logikus feltétele a haderő fejlesztése volt, ami nem csupán létszám-bővítést, hanem a fegyveres erők társadalmi, gazdasági és technikai alapjainak bővítését is jelentette. Meg kellett hát oldani a hadsereg technikai eszközeinek fejlesztését, melyhez Indiának külső partnerre volt szüksége. E partnert egyre inkább a Kínától távolodó, bár a határháború idején még vonakodó Szovjetunióban találták

107 Mitra, 2009. 20.

108 Uo.

109 Kundu, A., 2004. 6–7.

110 Uo. 6.

meg.<sup>111</sup> A szovjet–indiai közeledés persze nem pusztán a haditechnikai együttműködés szellemében fogant, hanem a bipoláris korszak nemzetközi kényszereire adott válasz is volt, amit az ország háborús veresége különös módon indokolt. India regionális helyzete ugyanakkor néhány éven belül stabilizálódott, aminek bizonyítására egy újabb kihívás, az 1965. évi indiai–pakisztáni háború nyújtott lehetőséget. Egyúttal ez adott alkalmat a Szovjetunióknak is, hogy demonstrálja érdeklődését Dél-Ázsia iránt.

## Helyreáll a tekintély

Dél-Ázsia két vezető államának második fegyveres konfliktusa mindössze három évvel az indiai–kínai határháborút és egy évvel Dzsaváharlál Nehru halálát követően bontakozott ki, Pakisztán kezdeményezése nyomán. Mohamed Ajúb Hán, az ország elnöke meg volt győződve arról, hogy a vereséget szenvedett, karizmatikus vezetőjét elvesztett Indiával szemben a pakisztáni haderő jó eséllyel arathat győzelmet és szerezheti meg Kasmír egészét. Ekkorra amerikai haditechnika rendszeresítésével Pakisztán a légi- és a páncélos erők tekintetében is jelentős minőségjavulást ért el, műszaki fölénybe kerülve riválisával szemben. Sejtették azonban, hogy ez mindössze ideiglenes előnyt jelent, melyet a fokozódó indiai fegyverkezés hamar kiegyensúlyoz. Iszlámábád magabiztosságát fokozta a győztes Kínával formálódó stratégiai kapcsolatrendszer is.

Utóbbi előzményeihez tartozik, hogy egy 1962 óta tartó diplomáciai folyamat eredményeként Zulfikár Ali Bhuttó pakisztáni és Csen Ji marsall kínai külügyminiszterek 1963. március 2-án kétoldalú egyezmény keretében rendezték a kasmíri határok tekintetében fennálló kérdéseket, a tartomány státuszának végleges rendezéséig átengedve az úgynevezett Saksgam-völgyet kínai ellenőrzés alá.<sup>112</sup> Kína – Akszaj Csinhez hasonlóan – a tibeti területek ellenőrzését erősítette meg a minden más szempontból teljesen jelentéktelen vidék bekebelezésével. E határegyezménnyel erősödött a két ország viszonya, és Pakisztán ideális partnernek tűnt Peking szemében dél-ázsiai befolyásának erősítéséhez, főként a megállapodást el nem ismerő Indiával szemben. Újdelhi álláspontja szerint Pakisztán tulajdonképpen jogilag India részét képező területeket osztogatott. Ami Iszlámábádban viszont azt erősítette meg, hogy immár Pekingnek is lenne veszténivalója abban az esetben, ha India bármilyen, nemzetközi szinten elismert formában ki tudná terjeszteni irányítását a tartomány egészére, így leginkább Pakisztán győzelmében lenne érdekelt.

E körülmények között Ajúb Hán kormánya számára az India elleni fellépés ürügyét végül két esemény szolgáltatta. Egyrészt, 1965 áprilisában fegyveres összecsapás alakult ki az indiai és a pakisztáni erők között a pakisztáni Szindh és az indiai Gudzsaráti államok közös határán fekvő Kutcs régióban, melyet mindkét állam

111 A Szovjetunió ezt megelőzően is adott el fegyvereket (például MiG–21-es vadászrepülőgépeket) Indiának, de a hadiszállítások az 1970-es évektől futottak fel igazán. Rothermund, 1969. 78–88.

112 A szerződés szövegét lásd: *Treaties*, 1994. 45–47.

magáénak tartott, de facto azonban India fennhatósága alatt állt. A lakatlan terület szinte minden szempontból érdektelen, a külvilág által egyáltalán nem is ismert földdarabnak számított, mikor a pakisztáni páncélos erők március folyamán behatoltak oda.<sup>113</sup> Mindössze az indiai reagálás tesztelésének és az erő felmutatásának szándékait lehet azonosítani a katonai műveletben. India beleegyezett a határvonal nemzetközi közreműködéssel való pontos kijelölésébe, és a pakisztáni fél jelentős győzelemként kommunikálta az eredményt.<sup>114</sup> Egyébiránt a végül 1968-ban megszületett határozat a vitatott terület 10 százalékát utalta Pakisztán fennhatósága alá. Iszlámábádban pozitívan ítélték meg a kutcsi tapasztalatokat, elbizakodottságra azonban nem volt ok: a néhány hónappal később kirobbant újabb fegyveres konfliktus fejleményei igazolták, hogy a jelentéktelen terület feletti indiai visszafogottság nem az önvédelmi képességek hiányát takarta. A helyzet félreértése nagyban elősegítette a Zulfikár Ali Bhuttó külügyminiszter vezetésével formálódott háborúpárti irányvonal érvényesülését.

Párhuzamosan ezzel a tartomány belpolitikai instabilitása is látszólag kedvező feltételeket teremtett egy újabb kasmíri annexiós kísérlethez. Még 1953 augusztusában az indiai hatóságok letartóztatták Mohamed Abdullahot, a legerősebb kasmíri párt, a Nemzeti Konferencia szellemi vezetőjét, Dzsammu és Kasmír szövetségi állam addigi kormányfőjét. Az indiai központi hatóságok haragját a terület önállósulását, esetleg csak névleges integrációját támogató nyilatkozataival vívta ki. Nem mellesleg 1957. január 26-án a kasmíri alkotmányozó gyűlés megerősítette a tartomány csatlakozását Indiához.<sup>115</sup> Noha Abdullahot ezt követően szabadon bocsátották, „Kasmír Oroszlánja” nem kívánta elismerni az alkotmányozó gyűlés határozatát, és az arról való népszavazásra buzdított – minek nyomán rövidesen ismét börtönben találta magát.<sup>116</sup> Kasmír mértékadó elitcsoportjainak feszült viszonya a központi kormányzattal ugyanakkor felvetette annak esélyét, hogy a helyi népesség radikalizálható, és bázisává válhat egy India-ellenes „felszabadító háborúnak”.

Ennek érdekében az úgynevezett Gibraltár művelet keretében a pakisztáni fegyveres szervezetek megkezdték a kasmíri militánsok válogatott csoportjainak katonai kiképzését és felszerelését. Feladatuk egy felkelés kirobbantása és vezetése lett volna a tartomány indiai részén. Egységeik 1965. augusztus 5-én lépték át a kasmíri tűzszüneti vonalat, tevékenységük azonban nem vezetett a kívánt eredményre: a tartomány lakosságának döntő részét nem ragadta magával a felkelés szelleme.<sup>117</sup> Sőt a kibontakozó fegyveres összecsapás során sok helyi inkább az indiai hadsereg oldalára állt. Észlelvén ezt, a pakisztáni hadvezetés szakított a mozgalmi megközelítéssel, és a belső erőkre, illetve felkelő csoportokra való támaszkodás helyett a modernnek tekintett, villámháborús hadviselési koncepciótól várta a számára kedvező eredményt. Így a pakisztáni hadsereg megkezdte terve második szakaszának – a fegyveres erők nyílt felvonulásának – végrehajtását, ami a Grand

113 Keay, 2010. 547.

114 Uo.

115 Balogh, 2002. 228.

116 Uo. 232.

117 Guha, 2008. 396.

Slam hadművelet elnevezést kapta. Erős tüzérségi előkészítést követően szeptember 1-jén indult meg az átfogó pakisztáni támadás. Indiai részről teljes volt a meglepetés, minek következtében a pakisztáni erők gyorsan, korábbi pozícióikkal összehasonlítva komoly teret nyertek. A harci cselekmények túlnyomórészt a kasmíri és pandzsábi térségekben zajlottak, súlypontjuk Kasmírra esett. Iszlámábád villámháborús stratégiája azonban még itt sem tudott az elvárásoknak megfelelően kibontakozni. Ez már csak azért is probléma volt, mert a pakisztáni fél leginkább abból indult ki, hogy a háború rövid idő alatt és alapvetően Kasmír területén dől majd el, ezért nem volt igazán felkészülve délebbi határainak hasonló erejű, tartós védelmére.<sup>118</sup>

India a légerő bevetésével igyekezett megtörni ellenfele lendületét. Ellen-támadása szeptember 6. után bontakozott ki, eldöntve a pakisztáni offenzíva sor-sát. Utóbbi szeptember második hetére gyakorlatilag kifulladt, és a sokkal kedvezőtlenebb anyagháborús forgatókönyvet már Ravalpindiben<sup>119</sup> sem akarták erőltetni. E hónap folyamán U Thant ENSZ-főtitkár találkozott a két hadviselő ország vezetőivel, akikkel sikerült egyetértésre jutnia a tűzszünet kérdésében. India és Pakisztán fegyveres erői ennek megfelelően szeptember 22-vel szüntették be a harco-kat. A második kasmíri háború tehát alig több mint két hét alatt véget ért. Pakisztáni részről nagyságrendileg 3–5 ezer ember, mintegy 250 harckocsi és 50 repülőgép, míg indiai oldalon – lényegesen nagyobb erők mozgósítása mellett – 4–6 ezer ember, körülbelül 300 harckocsi és szintén 50 repülőgép került a háborús áldozatok, illetve veszteségek listájára.<sup>120</sup>

A második indiai–pakisztáni háború jelentősége India szempontjából leginkább lélektani következményeiben ragadható meg. A Kínától elszenvedett, az egész addigi indiai stratégiai vonalvezetést megroppantó vereséget követően a lényegesen határozottabb katonai és politikai irányítás végül önmagát igazoló eredményt hozott. India északi szomszédjával szemben jelentős katonai hátrányban volt, de Pakisztánnal szemben megőrizte fölényét. Győzelme demonstrálta, hogy területe nem válhat más államok könnyű prédájává. Kasmír sikeres megvédelmezése helyreállította a kontinens országainak szemében Újdelhinek az 1962. őszi események következtében megrendült tekintélyét, megerősítve státuszát szűkebb stratégiai környezetében.

Washington az 1965. évi háború után beszűntette a Pakisztánnak szánt, szigorúan értelmezett katonai célú segélyeit.<sup>121</sup> A fegyverembargót egy évtizeden át fenntartották, Washington csupán eseti jellegű döntésekkel adott felmentést alóla, egy-egy ügylet érdekében. Miután az Egyesült Államok tehát nem bizonyult felhasználhatónak a pakisztáni területi aspirációk érvényesítéséhez, a térségen kívüli hatalmak közül a legmagasabbra értékelt szereplővé a Kínai Népköztársaság lépett elő.

Kína bizonyíthatta barátságát Pakisztán iránt. Csen Ji külügyminiszter szeptember 4-én Karacsiba látogatott, ahol alkalmat nyílt a támadó ország közvéleménye előtt mélyen elítélni a megtámadott India imperializmusát, mely veszélyezteti

118 Keay, 2010. 547–548.

119 A pakisztáni fegyveres erők vezérkarának otthont adó garnizonváros. Iszlámábád „ikervárosa”.

120 Feldman, 1972. 146.

121 Epstein–Kronstadt, 2013. 9.



Dél-Ázsia békéjét.<sup>122</sup> Peking az 1965. évi indiai–pakisztáni háború során már kifejezetten Iszlámábád támogatójaként lépett fel. Igaz, ennek világos korlátját jelentette, hogy katonai beavatkozásra nem vállalkozott. Miután az USA megtagadta fegyverek és hadianyag eladását mindkét hadviselő félnek, Kína a felkínálkozó piaci lehetőségeket megragadva a muszlim ország első számú fegyverellátójává léphetett elő. Peking a háború után kezdte aktívan támogatni a pakisztáni nukleáris ambíciókat is.<sup>123</sup> Mindezzel Kína a dél-ázsiai hatalmi játéktér egyik meghatározó külső szereplőjévé emelkedett.

Az 1965. évi konfliktust a háborús felek hivatalosan 1966 elején zárták le, mikor január 4-én a Szovjetunió közvetítésével Taskentben tárgyalóasztalhoz ültek. Az ennek eredményeképpen megszületett taskenti nyilatkozatot január 10-én adták ki. Ebben India és Pakisztán megerősítették elkötelezettségüket a béke helyreállítására és megőrzésére, valamint megállapodtak, hogy 1966. február 24-ig kölcsönösen visszavonják fegyveres erőiket az 1965. augusztus 5-ét megelőzően elfoglalt állásaikba. A szovjet diplomácia békeközvetítő munkája meleg szavak keretében kapott elismerést a deklarációt aláíró felektől, jelezve Moszkva szerepének értékelését a két dél-ázsiai állam részéről.<sup>124</sup> Kasmír hovatartozásának kérdését továbbra sem rendezték. Sem akkor, sem a későbbi évtizedekben.

### „Az egyetlen tábor, ahová szeretnénk tartozni, a béke tábora”

Noha az el nem kötelezettek mozgalmának államai igyekeztek tompítani a bipoláris korszak stratégiai tendenciáinak rájuk nézve káros hatásait, az adott világrend logikája alól alapjában véve mégsem vonhatták ki magukat. Nem tagadhatjuk, hogy egyfajta harmadik oldalt képviselő nézőpontjuk hatást gyakorolt a nemzetközi diskurzusokra. Gyengeségeik azonban nem tették lehetővé, hogy valóban meghatározó erőközpontot hozzanak létre a gyakran számukra is gazdasági és társadalmi modellnyújtó, pénzügyi és katonai szempontból is jóval erősebb szuperhatalmakkal szemben, így másodlagos szerepbe szorultak a bipoláris korszak hatalmi küzdőterén.

Bár India e harmadik utas narratívára a csoport legnagyobb és legnépesebb tagjaként Nehru miniszterelnök munkássága óta egyedülállóan erős befolyást gyakorolt, a mozgalom államai között formálódó kapcsolatok az ország saját kül- és biztonságpolitikai igényeinek biztosításához nem voltak elegendőek. Azokban a hetekben, amikor az indiai–kínai határháború katonai és politikai konklúziói minden korábbinál erőteljesebben mutattak rá a szuperhatalmi támogatás fontosságára, maga az el nem kötelezettek mozgalma is mindössze csak egyéves volt.<sup>125</sup> A szovjet–indiai együttműködés bővülése az 1960-as évtized folyamán egyértelmű

122 Srivastava, 1995. 275.

123 Csicsmann, 2004. 9.

124 *Tashkent Declaration*, Jan 10, 1966. <http://www.stimson.org/tashkent-declaration> (letöltés: 2019. április 22.).

125 Az el nem kötelezett országok mozgalma 1961. szeptember 1-jén alakult Belgrádban. Tóthné Nagy, 1984.

tendenciává vált, amit stratégiai szinten két dolog segített elő: egyrészt az amerikai partnerség opciójának lejáratódása és tartós háttérbe szorulása, másrészt az indiai fegyveres erők modernizációs igényei, illetve az ezek kielégítésére vonatkozó moszkvai nyitottság. Érthető ugyanakkor, hogy mindezzel párhuzamosan az elköteleződéssel szemben is komoly érvek fogalmazódtak meg indiai részről, melyek az ország hagyományos stratégiai kultúrájával, valamint a jelentős részben indiai ihletésű elvekre felépült el nem kötelezettek mozgalmában betöltött szereppel ítélték összeegyeztethetetlennek a szövetségi viszony vállalását. Alapvonalakban tehát az értékelvű politizálás érvkészlete ütközött az ország gyakorlati szükségleteinek hatékonyabb kielégítésére irányuló pragmatista koncepciókkal.

Nehru leánya, Indira Gandhi miniszterelnök (1966–1977, 1980–1984) 1970 augusztusában a Nemzeti Kongresszus Párt nagygyűlésén tartott beszédében határozott megfogalmazást adott ennek a dilemmának, amikor – tisztelegve atyja el nem kötelezett külpolitikai ideái előtt is – kifejtette, hogy *„a fejlődő országok problémáinak kezeléséhez nem elegendő az idealizmus és a szentimentalizmus, hanem elengedhetetlen hozzá a világos és hidegfejű gondolkodás és az adott szituációk mély elemzése”*.<sup>126</sup> Egy évvel a szovjet–indiai szövetség szerződéses megerősítése előtt az indiai kormányfő helyzetértékelése már a születendő, határozottabb elköteleződést hozó külpolitikai kurzus ideológiai megalapozását jelentette.

Mint már érintettük, Dél-Ázsia is a szuperhatalmak versengésének játéktérévé vált, ami Indiát is választás elé állította. Összetett, gazdasági, biztonsági és geostratégiai szükségleteinek kielégítéséhez az ország külső partnert keresett, melyet a Pakisztánnal szövetséges Egyesült Államok helyett egyre inkább a Kínától távolodó, jóllehet a határháború idején még visszafogott Szovjetunióban talált meg.<sup>127</sup>

1971. augusztus 9-én, Újdelhiben a külügyminiszterek, Andrej Gromiko és Szvaran Szingh szignáltak a húsz évre szóló szovjet–indiai béke-, barátsági és együttműködési szerződést. Megállapodásuk, melyre Szingh június 6–8. között lezajlott nem hivatalos moszkvai látogatása tette rá az utolsó pecsétet,<sup>128</sup> kifejezte India válaszát a szuperhatalmi szövetség stratégiai dilemmájára. Magyarozatához vissza kell utalni az 1962. évi határháború következményeire. Az egyre ellenségesebbé váló közegben az indiai politikai elit nyitottabbá vált a külső hatalmi szövetség kialakítása iránt, mely az adott kor stratégiai viszonyai közepette (nem mellesleg az amerikai–pakisztáni szövetségre is reflektálva) leginkább az egyik szuperhatalomhoz való közeledést tette indokolttá. A folyamatot India biztonsági percepciói is ösztönözték, hiszen az adott körülmények között egy többirányú (Pakisztán és Kína irányából érkező) katonai csapás bekövetkeztét sem lehetett teljesen kizárni. Moszkva szövetségének szerződéses vállalása tehát az adott történelmi szituációban a nagy- és szuperhatalmak Dél-Ázsia-politikájának magától értetődő következménye volt, bármekkora ellenszenvvel is nézték azt Washingtonban és Pekingben.

<sup>126</sup> Malone, 2011. 49–50.

<sup>127</sup> Erről: Rothermund, 1969. 78–88.

<sup>128</sup> Racioppi, 1994. 78.

A bipoláris nemzetközi rendszer keretei között nem is igen nyílt más lehetőség az indiai kormányzati elit által igényelt biztonsági garanciák megszerzésére.

Megfigyelhető ugyanakkor, hogy az 1960-as évek végére Moszkva is erősen érdekeltté vált az ázsiai erőegyensúly fenntartásában, különös tekintettel a Kínai Népköztársaság hatalmi befolyásának kordában tartására.<sup>129</sup> Már az 1965. évi háború idején is felmerülhetett annak gondolata, hogy a pakisztáni–kínai együttműködés szorosabbá válása idővel arra ösztönözheti az Egyesült Államokat, hogy Indiát próbálja megnyerni helyi stratégiai érdekeinek támogatására. Ez a dél-ázsiai szovjet pozíciók aláásását eredményezte volna, ami egyes források szerint komolyan ösztönözte a Szovjetunió kormányát a taskenti tárgyalások megszervezésére.<sup>130</sup> Bár az amerikai–kínai közeledés egyértelművé tette, hogy ez a forgatókönyv hosszabb távon sem realitás, a regionális ellensúlyképzés stratégiai szükséglete Moszkva részéről nemcsak fennmaradt, de a történetek nyomán tovább erősödött. Nyugati szemmel nézve már akkor is magától értetődött, hogy e célkitűzés egyik kulcstényezőjének a dél-ázsiai hatalom tekinthető, így a Szovjetunió és India stratégiai érdekei alapjában véve természetes módon találkoztak egymással. 1969 őszén a Szovjetunió feladta a két rivális dél-ázsiai állammal való kiegyensúlyozott kapcsolatok politikáját, és újra Indiát kezdte preferált partnernek tekinteni. Moszkva oldaláról mindez persze egy folyamat részét képezte: a hasonló barátsági szerződésekkel szövetségeseivé tett államok (Mongólia, India, Vietnam és Afganisztán) megszervezésével a Szovjetunió az 1980-as évekre szinte bekerítette a Kínai Népköztársaságot. Pekingben mindez csak tovább fokozta az amerikai és pakisztáni kapcsolatok értékét.

A szovjet–indiai barátsági és együttműködési szerződés első cikkelye a legmagasabb szintű politikai kapcsolatok elvi alapjait fekteti le, nyolcadik és kilencedik cikkelye pedig kizárja, hogy a felek bármilyen, a másik ellen szerveződő katonai szövetséghez csatlakozzanak, egymással szemben bármiféle agressziót alkalmazzanak, illetve segítséget nyújtsanak egy, a másik szerződő féllel háborúban álló országnak. Emellett konzultációt ír elő közöttük ilyen esetben a helyzet politikai rendezése érdekében.<sup>131</sup>

Fontos ugyanakkor, hogy a szerződés nem tartalmazott olyan jellegű katonai kötelezettségeket, mint például a Varsói Szerződés. Sőt negyedik cikkelyében a Szovjetunió kifejezte, hogy tiszteletben tartja India el nem kötelezett politikáját.<sup>132</sup> A védelmi konzultáció nem azonos a kölcsönös védelmi kötelezettséggel, ami azt is jelenti, hogy India a szerződés mellett is meg tudta őrizni stratégiai autonómiáját. Újdelhi tehát sikeresen kerülte el a szovjet csatlós állammá válást.<sup>133</sup> Önálló karakterű kül- és biztonságpolitikája nem vált kérdésessé, és hivatalosan az el nem kötelezettség külpolitikai alapértékeivel sem történt szakítás. Igaz ez annak ellenére,

129 Lennon, 1980. 78–79.

130 Soherwordi, 2010. 32.

131 A szerződés szövegét lásd: *Treaty of Peace, Friendship and Co-operation between the Republic of India and the Union of Soviet Socialist Republics*. <http://www.commonlii.org/in/other/treaties/INTSer/1971/10.html> (letöltés: 2019. május 12.); Kundu, S., 2013. 377–380.

132 Uo.

133 Erről: Jayapalan, 2001. 179–186.

hogy az eurázsiai szuperhatalomhoz fűződő barátság tapasztalhatóan csökkentette az „el nem kötelezett” politika hitelét. Indira Gandhi 1970 szeptemberében, az el nem kötelezett országok lusakai állam- és kormányfői konferenciáján elmondott beszédében a következő megállapítást is megosztotta hallgatóságával: „Nemcsak a nemzeti becsület, de a nemzeti érdek is megköveteli, hogy döntéseinket belső és nemzetközi ügyekben ne terhelje semmilyen külső diktátum. (...) Ahogy apám kijelentette: nem vagyunk táborban vagy katonai szövetségben. Az egyetlen tábor, ahová szeretnénk tartozni, a béke tábor, mely annyi országot foglal magában, amennyit csak lehetséges.”<sup>134</sup> Ezt felidézve a nemzetközi jog és diplomáciai gyakorlat finom distinkcióira kevésbé fogékony véleményalkotók szemében csakugyan az elvek feladásának tűnhetett a szerződés megkötése. Hasonló nyilvános vádakra később Indira Gandhi is szükségesnek érezte reagálni, hangsúlyozva az ország autonóm kül- és biztonságpolitikájának fennmaradását.<sup>135</sup>

India adott helyzetében azonban a szovjet partnerség a legreálisabb alternatívának számított. Hozadékaként a fegyveres erők nagy mennyiségű szovjet fegyverzetet és hadianyagot kaptak, ami által jelentősen nőtt ütőképességük. Moszkva ily módon az indiai honvédelmi erőfeszítések legfontosabb külső támaszává lépett elő.

Mint már említettük, az 1966. januári taskenti tárgyalások megszervezésével a Szovjetunió kifejezte szándékát dél-ázsiai befolyásának megerősítésére, segítő szerepét az indiai–pakisztáni viszony javításában pedig mindkét fél elismerte. Voltaképpen India egyértelmű előnyben részesítésével és ezzel együtt korábban napirenden tartott pakisztáni kapcsolatainak beszűkülésével az 1971. évi megállapodás már minőségileg új szakaszt nyitott a térséggel kapcsolatos szovjet külpolitikában. Moszkva iszlámábádi kapcsolatépítése az előzmények tükrében eleve sokkal szerényebb lehetőségeket tartogatott, így Újdelhi favorizálása már érett egy ideje. Nem kérdéses ugyanakkor, hogy ennek vállalásához komoly utólagos megerősítést adott az amerikai–kínai viszony új alapokra helyezése is. Ahogy Borisz Ponomarjov szovjet ideológus és történész találóan mutatott rá: „Az enyhülés és békés egymás mellett élés nem jelenti a status quo fennmaradását.”<sup>136</sup>

E tétel igazsága Ázsiára nézvést a későbbi fejlemények tükrében nehezen volt vitatható, hiszen az amerikai–kínai közeledés eleve magában hordozta annak lehetőségét, hogy Peking határozottabb kihívást intézzon a Szovjetunió befolyása ellen, főként Dél- és Délkelet-Ázsiában. Moszkva számára ilyen feltételek közepette a szerződés megszületése már rövid távon nyereséget jelentett, nemcsak a szuperhatalmak stratégiai pozíciókért zajló versenyében, hanem a presztízs szempontjából is. Számításba kell venni ugyanis, hogy minden fejletlensége ellenére India a korabeli világ egyik fontos állama, a harmadik világbeli politikai mozgalmak egyik hagyományos szószólója volt. Külön érdekesség, hogy lényegileg demokratikus alkotmányos

134 *Address at the Third Conference of the Heads of State or Government of Nonaligned Countries*. <http://inc.in/resources/speeches/337-india-and-the-third-world> (letöltés: 2017. február 12.).

135 *India and the World (October, 1972)*. <http://inc.in/resources/speeches/290-India-and-the-World> (letöltés: 2017. február 12.).

136 Racioppi, 1994. 71.

berendezkedése ellenére a szocialista blokkal vonta szorosabbra a kapcsolatait. A hivatalos szovjet kommunikáció ennek megfelelően „a nemzetközi élet jelentős tényezőjeként” interpretálta a szerződést és a szovjet–indiai együttműködést.<sup>137</sup>

Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a Szovjetunió az 1960–1970-es évek fordulóján már kritika és gyanakvás nélkül szemlélte volna a dél-ázsiai óriás-állam kül- és biztonságpolitikáját, illetve azok regionális vetületeit. India szerződéses szövetségének megnyerése a szovjet diplomácia legjelentősebb ázsiai sikere volt a szóban forgó években, az ország azonban legkevesbé sem állt a Kreml irányítása alatt, és ez legalábbis óvatosságot indokolt Moszkva részéről. Jóllehet a szovjet stratégiák elismerték Újdelhi egyedülálló jelentőségét a szubkontinensen, és kiemelt szempontként kezelték Kína és az Egyesült Államok befolyásának visszaszorítását, India támogatása végső soron egy nem szocialista állam regionális pozícióinak erősödését vonta maga után.<sup>138</sup>

## Záró gondolatok

A két szerződéses partner geostratégiai érdekei persze messze nem mindenben voltak azonosak, és ez a későbbiekben többször is megmutatkozott. Szövetségük-ből azonban mindkét fél jelentős politikai tőkét kovácsolt, és a hidegháború hátralevő időszakára stabil viszonyokat teremtett a dél-ázsiai térségben. India sajátos, félig elköteleződő megoldása egyszerre biztosította az ország számára önálló stratégiai mozgásterének megőrzését és a szovjet blokk katonai, politikai és gazdasági támogatását. Ezzel a dél-ázsiai ország az 1970-es évek elejére megszilárdította regionális hatalmi pozícióját, még ha biztonsági elképzeléseit nem is tudta maradéktalanul megvalósítani. Hosszú út vezetett addig, hogy Újdelhi határozottan állást foglaljon a szovjetbarátság mellett. Nem volt ez magától értetődő, és mint láthattuk, az indiai elit nem is így tervezte. Meghatározó szerepe volt ebben az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság hatalmi politikáinak. Előbbi csekély megértést mutatott Újdelhi sajtóságos nézőpontjai iránt a hidegháborús nemzetközi folyamatokat illetően és nem mérte fel helyesen pakisztáni szövetségének hatásait Dél-Ázsia stabilitására, illetve India biztonsági percepcióira nézve. Utóbbi pedig túlértékelte az indiai rizikókészséget Tibet ügyében és az 1962-es határháborús győzelmével intenzívebb fegyverkezésre kényszerítette az addig katonailag aránylag gyenge délnyugati szomszédját. E haderőfejlesztési igény pedig természetesen közelítette Indiát egy olyan partnerhez, amelytől a kor viszonyai közepette a legmodernebb haditechnikai eszközök beszerzését remélhette. Mindezek logikus következményének egyaránt a Szovjetunió felé való orientálódás tekinthető. Az 1971. évi barátsági szerződés tehát szimbolikus megerősítése is volt egy több mint két évtizedes folyamatnak.

137 Gromiko külügyminiszter szavait publicisztikájában idézi Protics Jolán: Gyümölcsöző párbeszéd. In: *Új Szó*, 1971. október 2. 4.

138 Racioppi, 1994. 72.

Mindezzel párhuzamosan a hidegháborús logikának megfelelően az 1970-es évekre mélypontra jutottak az amerikai–indiai kapcsolatok, kimondottan ellenséges viszonyról azonban nem beszélhetünk. Washingtonban igen mély ellenérzések voltak az indiai kormányzati elittel – főleg Indira Gandhival – szemben, értékelték azonban egyrészt az ország demokratikus alkotmányos berendezkedését, másrészt világos törekvését stratégiai önállóságának megőrzésére, ami nyilvánvalóan megkülönböztette a szovjet csatlós államoktól. Dél-Ázsiát érintő politikájuk alakításánál az amerikaiak Indiát továbbra is önálló tényezőként vették számításba várható magatartásának kutatásakor, és ez még az 1980-as évek hírszerzési jelentéseiben is vitathatatlanul nyomon követhető. Ugyanakkor a kereskedelmi és tudományos együttműködés csatornáit is megtartották a két ország között. A hidegháború végével India külpolitikai mozgástere is fokozatosan átalakult, de a Szovjetunió örökébe lépő Oroszországi Föderáció továbbra is nagyon fontos reláció maradt a számára, különösen a korábbi évtizedekben kialakult haditechnikai együttműködés folytatása miatt. Az ezredfordulót követően viszont a dél-ázsiai ország az Egyesült Államok egyik legfontosabb ázsiai partnerévé lépett elő. Külpolitikájában a hagyományos el nem kötelezettséget pedig a gyakorlatban fokozatosan felváltotta egy többirányú, egymást kiegyensúlyozó elköteleződésrendszer, melyben India továbbra is önálló hatalmi centrum szerepét igyekszik erősíteni.

## Forrás- és irodalomjegyzék

### 1. Kiadatlan források

MNL OL, XIX–J–6 [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügyminisztérium], India

### 2. Kiadott források és szakirodalom

Abitbol

2009 Abitbol, Aldo D.: Causes of the 1962 Sino–Indian War. In: *Josef Korbel Journal of Advanced International Studies*, 1. (2009) Summer, 74–88.

Ayub Khan

1964 Ayub Khan, Mohammed: The Pakistan–American Alliance: Stresses and Strains. In: *Foreign Affairs*, 42. (1964) 2. sz. 195–209.

Balogh

2002 Balogh András: A nemzeti kérdés Indiában. In: Balogh András et al.: *Nemzet és nacionalizmus. Ázsia, Afrika, Latin-Amerika*. Bp., 2002. 159–286.

2006 Balogh András: India. In: *20. századi egyetemes történet*. II. köt. *Európán kívüli országok*. Szerk.: Németh István. Bp., 2006. 72–87., 224–241.

Brecher

1979 Brecher, Michael: Non-Alignment under Stress: The West and the India–China Border War. In: *Pacific Affairs*, 52. (1979) 4. sz. 612–630.

Burke–Ziring

1973 Burke, Samuel M. – Ziring, Lawrence: *Pakistan's Foreign Policy: An Historical Analysis*. London, 1973.

Csicsmann

2004 Csicsmann László: Nukleáris fegyverkezés Dél-Ázsiában. Az indo–pakisztáni konfliktus az ezredfordulón. In: *Kül-Világ. A nemzetközi kapcsolatok folyóirata*, 1. (2004) 2. sz. 1–26.

Elleman

2001 Elleman, Bruce A.: *Modern Chinese Warfare, 1795–1989*. London, 2001.

Epstein–Kronstadt

2013 Epstein, Susan B. – Kronstadt, Alan K.: *Pakistan: U.S. Foreign Assistance*. Washington, 2013. (CRS Report for Congress.)

Feldman

1972 Feldman, Herbert: *From Crisis to Crisis: Pakistan, 1962–1969*. London, 1972.

Feng–Wortzel

2003 Feng, Cheng – Wortzel, Larry M.: PLA Operational Principles and Limited War: The Sino–Indian War of 1962. In: *Chinese Warfighting: The PLA Experience since 1949*. Eds.: Ryan, Mark A. – Finkelstein, David Michael – McDevitt, Michael A. Armonk–London, 2003. 173–197.

Freeberne

1966 Freeberne, Michael: Changing Population Characteristics in Tibet, 1959–1965. In: *Population Studies*, 19. (1966) 3. sz. 317–320.

Garver

2002 Garver, John W.: The Security Dilemma in Sino–Indian Relations. In: *India Review*, 1. (2002) 4. sz. 1–38.

2004 Garver, John W.: India, China, the United States, Tibet, and the Origins of the 1962 War. In: *India Review*, 3. (2004) 2. sz. 171–182.

2006 Garver, John W.: China's Decision for War with India in 1962. In: *New Directions in the Study of China's Foreign Policy*. Eds.: Johnston, Alastair Iain – Ross, Robert S. Stanford, 2006. 86–130.

Goncharov–Lewis–Litai

1993 Goncharov, Sergei N. – Lewis, John W. – Litai, Xue: *Uncertain Partners: Stalin, Mao and the Korean War*. Stanford, 1993.

Guha

2008 Guha, Ramachandra: *India after Gandhi: The History of the World's Largest Democracy*. New York, 2008.

Gupta

2004 Gupta, Amit Das: South Asia and Superpower Competition 1954 to 1972. In: *Asian Affairs*, 26. (2004) 4. sz. 5–43.

Hagerty

1986 Hagerty, Devin T.: The Development of American Defense Policy Toward Pakistan, 1947–1954. In: *The Fletcher Forum*, 10. (1986) 2. sz. 217–242.

Halmosy

1985 *Nemzetközi szerződések 1945–1982*. Szerk.: Halmosy Dénes. Bp., 1985.

Hoffmann

1990 Hoffmann, Steven: *India and the China Crisis*. Berkeley, 1990.

*International Reactions*

1962 International Reactions to Indian Attack on Goa. – Soviet Veto of Western Cease-fire Resolution in Security Council. In: *Keesing's Record of World Events (formerly Keesing's Contemporary Archives)*, 8. (1962) March, 18659. <http://web.stanford.edu/group/tomzgroup/pmwiki/uploads/1074-1962-03-KS-b-RCW.pdf> (letöltés: 2019. április 21.).

## Jain

2004 Jain, B. M.: India–China Relations: Issues and Emerging Trends. In: *The Round Table*, 93. (2004) 374. sz. 253–269.

## Jayapalan

2001 Jayapalan, N.: *Foreign Policy of India*. New Delhi, 2001.

## Keay

2010 Keay, John: *India. A History: From the Earliest Civilisations to the Boom of the Twenty-first Century*. London, 2010.

## Khera

1974 Khera, P. N.: *Operation Vijay: The Liberation of Goa and Other Portuguese Colonies in India 1961*. New Delhi, 1974.

## Kissinger

1979 Kissinger, Henry: *White House Years*. Boston, 1979.

2014 Kissinger, Henry: *Kínáról*. Bp., 2014.

## Kundu, A.

2004 Kundu, Apurba: *India's National Security under the BJP/NDA: „Strong at Home, Engaged Abroad”*. Brussels, 2004. (Working Paper. European Institute for Asian Studies.)

## Kundu, S.

2013 Kundu, Satish Kumar: *Indo–Russian Strategic Relations and India's Security in 21<sup>st</sup> Century*. [Doktori disszertáció. Maharshi Dayanand University.] Delhi, 2013. (<http://shodhganga.inflibnet.ac.in/handle/10603/6859>, letöltés: 2019. május 10.)

## Kux

1993 Kux, Dennis: *India and the United States: Estranged Democracies, 1941–1991*. Washington, 1993.

2001 Kux, Dennis: *The United States and Pakistan 1947–2000: Disenchanted Allies*. Washington, 2001.

## Lal

2008 Lal, Dinesh: *Indo–Tibet–China Conflict*. Delhi, 2008.

## Lall

1981 Lall, Arthur: *The Emergence of Modern India*. New York, 1981.

## Lennon

1980 Lennon, Michael Alan: *Russia's Treaties of Friendship and Co-operation in Asia*. Monterey, 1980.

## Luard

1989 Luard, Evan: *History of the United Nations*. Vol. 2. *The Age of Decolonization 1955–1965*. London, 1989.

## Magyarics

2000 Magyarics Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Bp., 2000.



Malone

2011 Malone, David M.: *Does the Elephant Dance? Contemporary Indian Foreign Policy*. Oxford, 2011.

McMahon

1988 McMahon, Robert J.: United States Cold War Strategy in South Asia: Making a Military Commitment to Pakistan, 1947–1954. In: *The Journal of American History*, 75. (1988) 3. sz. 812–840.

Memorandum

1996 Memorandum from the President's Deputy Special Assistant for National Security Affairs (Kaysen) to President Kennedy. Washington, November 9, 1962. In: *Foreign Relations of the United States, 1961–1963*. Vol. XIX. *South Asia*. Ed.: Smith, Louis J. Washington, 1996.

Mitra

2009 Mitra, Subrata K.: Nuclear, Engaged, and Non-Aligned: Contradiction and Coherence India's Foreign Policy. In: *India Quarterly*, 65. (2009) 1. sz. 15–35.

Nayar

2001 Nayar, Baldev Raj: *India and the Major Powers after Pokhran II*. New Delhi, 2001.

Palit

1991 Palit, D. K.: *War in High Himalaya: The Indian Army in Crisis, 1962*. London, 1991.

Pannikar

1955 Pannikar, K. M.: *In Two Chinas: Memoirs of a Diplomat*. London, 1955.

Pearson

1990 Pearson, Michael N.: *The Portuguese in India*. Cambridge, 1990. (The New Cambridge History of India, 1.)

Podmore

2008 Podmore, Will: *British Foreign Policy since 1870*. Philadelphia, 2008.

Prabhakar

2003 Prabhakar, Peter Wilson: *Wars, Proxy-wars and Terrorism: Post Independent India*. New Delhi, 2003.

Racioppi

1994 Racioppi, Linda: *Soviet Policy towards South Asia since 1970*. Cambridge, 1994.

Radchenko

2014 Radchenko, Sergey: The Rise and Fall of Hindi Chini Bhai Bhai. The Long, Tricky Frene-myship of Asia's Two Biggest Powers. In: *Foreign Policy*, September 18, 2014. [http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/09/18/china\\_india\\_history\\_friendship\\_nehru\\_mao](http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/09/18/china_india_history_friendship_nehru_mao) (letöltés: 2019. május 1.).

Raghavan

2009 Raghavan, Srinath: Civil–Military Relations in India: The China Crisis and After. In: *The Journal of Strategic Studies*, 32. (2009) 1. sz. 149–175.

Rothermund

1969 Rothermund, Dietmar: India and the Soviet Union. In: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 386. (1969) 1. sz. 78–88.

Soherwordi

2010 Soherwordi, Syed Hussain Shaheed: US Foreign Policy Shift towards Pakistan between 1965 & 1971 Pak–India Wars. In: *A Research Journal of South Asian Studies*, 25. (2010) 1. sz. 21–37.

Srinivas

2006 Srinivas, V. N.: Trends in Defence Expenditure: India, China and Pakistan. In: *Air Power Journal*, 3. (2006) 1. sz. 63–82.

Srivastava

1995 Srivastava, C. P.: *Lal Bahadur Shastri: A Life of Truth in Politics*. New Delhi, 1995.

Tóthné Nagy

1984 Tóthné Nagy Magdolna: *Belgrádtól Delhiig. Az el nem kötelezettek mozgalma*. Bp., 1984.

*Treaties*

1994 *Treaties Concerning the Non-navigational Uses of International Watercourses – Asia*. Rome, 1994. (FAO Legislative Study, 55.)

Zachariah

2004 Zachariah, Benjamin: *Nehru*. London, 2004.

## BÉLA HÁDA

### FROM BALANCING TO PRO-SOVIET ORIENTATION

#### THE EVOLUTION OF INDIA'S POLICY TOWARDS THE SUPERPOWERS, 1947–1971

Since the decolonization of South Asia, India is one of the most remarkable actors in the international relations. In the beginnings of its independent history, the South Asian country did not want to be a part of the Cold War confrontations. The first Prime Minister, Jawaharlal Nehru declared the doctrine of positive neutrality and non-violent foreign and security policy. In his point of view, the rivalry of the superpowers was one of the most dangerous processes of the world and undesirable phenomenon in the wider region. After its experiences on the great and superpowers' South Asia policies and the 1962 border conflict with China, the Indian government, however, decided to search for a strong supporter of its security, territorial integrity and international position. Finally, India became the ally of the Soviet Union with the 1971 Friendship Treaty. Nevertheless, it maintained its strategic autonomy as well. This study offers an overview of the historical background and important milestones of this process.

Ára: 600 Ft  
Előfizetőknek: 500 Ft



TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: [hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu), faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2019-es évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja



**nka**  
Nemzeti Kulturális Alap